

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

RUNA.

SVENSKA FORN-SAMLINGAR,

utgifna

af

Richard Dybeck.

1848.

Pris: 1 R:dr Banco.

RENA
RENA

STENSKA FORN-SAMLINGAR
STENSKA FORN-SAMLINGAR

1818

1818

1818

1818
1818

1818

RUNA.

SVENSKA FORN-SAMLINGAR,

utgifna

af

Richard Dybeck.

Sum ex iis qui mirer antiquos. Non tamen, ut quidam, temporum nostrorum ingenia despicio: neque enim quasi lassa et effœta natura, ut nihil jam laudabile pariat.

Plinius, Jun. L. 6, Ep. 21.

1848.

STOCKHOLM.

ALB. BONNIERS FÖRLAG.

RUNA.

RETT

SVENSKA FORN-SAMLINGAR

STOCKHOLM

1843

STOCKHOLM

1. ...
 2. ...
 3. ...
 4. ...
 5. ...
 6. ...
 7. ...
 8. ...
 9. ...
 10. ...
 11. ...
 12. ...
 13. ...
 14. ...
 15. ...
 16. ...
 17. ...
 18. ...
 19. ...
 20. ...
 21. ...
 22. ...
 23. ...
 24. ...
 25. ...
 26. ...
 27. ...
 28. ...
 29. ...
 30. ...
 31. ...
 32. ...
 33. ...
 34. ...
 35. ...
 36. ...
 37. ...
 38. ...
 39. ...
 40. ...
 41. ...
 42. ...
 43. ...
 44. ...
 45. ...
 46. ...
 47. ...
 48. ...
 49. ...
 50. ...

1843

STOCKHOLM

1843

RUNA.

SVENSKA FORN-SAMLINGAR. Berättelse om anställda gräfningar i Svenska Grafminnesmärken.

INNEHÅLL.

Berättelse om anställda gräfningar i Svenska Grafminnesmärken	Sid. 1.
Minnesmärken i Upland	— 11.
Minnesmärke i Nerike	— 25.
Blommor ur en Svensk Örtekrans	— 27.
Folksaga	— 38.
Gåtor	— 43.

RÄTTELSE.

Sid. 34, rad. 12 nedifr., står: hlö dymar, läs: hlödyniar.

Berättelse om anställda gräfningar i Svenska
Grafminnesmärken.

(Forts. från föregående Årgången.)

Östergöthlands slättbygd har få fornlemningar, som icke äro grafvar, och dessa hålla sig uteslutande till landets höjdsträckningar. Mig veterligen finnes på hela bygden icke en enda enstaka ättehög, utan ses här, såsom vanligt, höjderna upptagna af större eller mindre graflockar. Blott på tvänne ställen har jag kunnat upptäcka endast två högar tillsammans. Graflockarna äro äfven här mängda med större och mindre stenkretsar, hvilka icke sällan äro aflånga, samt försedda med en liten midtsten. I öfrigt äro små, utan ordning satta, bautastenar, sällan en aln höga, vid dessa grafställen vanliga, äfvensom uti eller i närheten af grafvarna merändels finnes en större krets af obestämdt antal skilda sittstenar, af folket vanligen kallad *Dom-* eller *Tingskrets*. Treuddar äro här sällsynta, men de få, som finnas, stora och uppförda af jord.

Vid Ljunga by i Skönberga socken af Hammarkind härad, i den så kallade Häst-hagen, öster om byn, är en sådan begravningsplats, med större och mindre högar och kullar, kretsar, resta stenar och en "Domring"; hvarjämte, ett stycke norr om grafvarna, ses en aflångt fyrkantig fördjupning, omsatt med sten, och af allmogen kallad *Jättegaf*. Lemningen är likväl för närvarande så illa tilltygad, att dess ursprungliga beskaffenhet svårigen kan bestämmas. Den synes likaväl kunnat utgjort grunden till en byggnad, som en större hällekiästa.

I slutet af Juni månad innevarande år företogs gräfning i en af kullarna vid Ljunga. Den var något öfver två alnar hög, samt af 30 stegs omkrets vid roten. Gräfningen begyntes vid kullens nordvestra sida; och sedan man der bortgrävt ett lager af tämligen fin sand af nära $1\frac{1}{2}$ alns tjocklek, blottades ett rör af kullerstenar, hvilket derefter vidare afläcktes, och fanns upptaga kullens midt. Först sedan detta rör blifvit sten för sten alldeles borttaget, utan att något deri träffats, mötte under detsamma ett 3 till 4 tum tjockt lager af kol, aska och ben, hvilket lager

hade fullkomligt lika vidd med röret. Vid noggrann undersökning af ifrågavarande mörja funnos, bland en myckenhet mindre, förbrända benskärfvor, 3 till 4 människoben (af öfver ett quarters längd vardera, samt mycket spridda, större och mindre, stycken af ett grafkär), några med inristade spiralprydnader. Icke ringaste tecken till metall varnades. Under lagret vidtog fast grus af helt annan beskaffenhet, än rörets betäckning.

En annan lägre kulle med en liten midtsten, samt belägen i närheten, började der-
 efter uppgrävas ofvanifrån; och upptäcktes på endast en half alns djup ovanligt stora kol; men undersökningen afbröts af ett stridt och uthållande rägn.

Ju närmare man skärskådar Södermanlands skaplyne i förhållande till dess minnesmärken, desto klarare framstår sanningen af Geijers åsigt, att landet varit helt och hållet en skärgårdstrakt, hufvudsätet för det öfriga Sveriges Vikingar; och hvad häfderna blott alltför dunkelt antyda, eller att det derjämte varit ett både Svenskt och Gøthiskt gränsländ, kan ännu i öfverblifna lemningar otvetydigt spåras. Grafminnesmärkena äro öfver hela landet jämnt utbredda, ehuru de betydligaste följa större sänkningar eller forna vattuleder. Jag har funnit, att grafvar med bautastenar företrädesvis tillhöra dessa sänkningars eller vattuleders omgifningar.

En betydlig sänkning, hvars forna egenskap af segelbar vattuled är alltför ostridig, begynner vid Nyköping, samt sträcker sig rakt vesterut genom Bergshammar, Tuna, Lunda, Kihla m. fl. socknar. Grafminnesmärkena äro efter densamma, särdeles på norra sidan — skogiga berg följa sänkningens södra sida — ytterst talrika.

I Augusti månad innevarande år undersöktes tvänne af de många grafvar, hvilka förefinnas på Berga ägor i Tuna socken jämte ifrågavarande sänkning. En icke särdeles stor krets af klumpstenar fästade till en början min synnerliga uppmärksamhet. Dess tvärdrag utgjorde något öfver 3 famnar; och inom denna yttre krest voro med yttersta omsorg lagda ännu 4 kretsar, hvilka, i mån af närheten till fornlemningens midt, mer och mer höjde sig. Sjelfva midten upptogs af en rest sten, en $\frac{1}{2}$ aln hög öfver jord. — Med tillhjälp af 3:ne gräfvare började kretsarna uppbytas ifrån midten, hvarvid minnesmärket fanns bestå af sammanförda stenar af ungefär samma storlek med kretsstenarna. Större delen af kretsen hade sålunda blifvit bortbruten, och hvarken i dess midt eller annorstädes det ringaste af märkelighet träffats, då, tätt invid och inom den ännu icke vidrörda sydvestra delen af ytterkretsen, på 3 quarters djup, ett svart lager af nära ett quarters djuplek förmärktes. Undersökningen häraf skedde varsamt och sorgfälligt. Lagret fanns upptaga en oregelbunden, fast något rundad, vidd af omkring 5 quarters tvärdrag, och utgjordes af tätt sammanpackade, större och mindre, kol, ben och aska. I denna mörja lågo icke mindre än

femtio tre, mer och mindre skadade, järnnaglar af olika storlek och skapnad, samt en liten och utmärkt väl arbetad isbrodd, äfven af järn, och tätt invid denna ett med hål försedt trekantigt stycke af flint arbetad sten, förmodligen ett smycke, hållst ristade prydnader af streck och ringlar derå märkas. Hålet är anbringadt i stenens ena spets eller vinkel, och icke vidare, än att en stoppnål kan derigenom dragas. Helt nära låg en liten flat och med omsorg rundad sten af nära 1 tums tvärdrag, med tydligt tecken till ett ofulländadt hål i midten, hvarförutan här och der i mörjan hittades större och mindre stycken af ett grafkäril af bränd lera.

Några famnar öster om minnesmärket är en grafhög af 32 alnars omkrets vid roten, samt 6 alnars höjd. I denna företogs derefter brytning. Högen fanns bestå af mylla, grus och väldiga stenar. På 2 alnars djup midt i högen mötte en stor håll, och under densamma vidtog ett tjockt, hårdt och vidsträckt, lager af vanlig grafmörja, den där genomgrades och hvarvid påträffades stycken af grafkäril, 5 till 6 järnnaglar, jämte en af rost angripen lansspets af järn, 1½ kvarter lång, och försedd med en fyrsidig tånge af 3 tums längd. Sjelfva spetsen är mot ändan krökt. Intet vidare träffades i högen.

Om Selaöns många grafvar har jag tillförene åtskilliga gånger haft tillfälle att tala. I Augusti månad innevarande år företogs gräfning i några af de vid Åsa Domarekrets uppkastade. Öster omkring detsamma äro, efter hvad jag förr nämmt, flera smärre kullar, hvilka årligen hotas af förstöring genom grustägt. — Undersökningen börjades i en kulle af 34 alnars omkrets, samt 9 alnars slutningshöjd, och omgifven af en nog märkbar fördjupning, eller dike, hvilket hade åtminstone ett quarters djup under omkringliggande marken.

I kullens östra slutning gjordes en öppning till tre quarters djup, hvarvid fanns att den bestod af idel grus, och då med gräfningen fortsattes ännu en half aln djupare, kunde likväl icke ringaste tecken till någon stensättning förmärkas. Deremot började gruset antaga en mörkare färg, samt omsider, å omkring sex quarters djup, öfvergå till svartmylla. Öppningen vidgades nu till närheten af Kullens midt, och sedan detta skett, börjades närmare och nogare granskning af den mörka mörjan, hvilken till en början var mycket grusblandad, men snart öfvergick till endast kol, aska och ben. Ur mörjan plockades spridda, större och smärre, stycken af en grafkruka, hvarförutan der fanns en alldeles rund och flat, tydligen rundad, flintsten af en tums tvärdrag, samt nära en half tums tjocklek. De flata sidorna äro tydligen jämnade, och vid ena kanten finnes tecken efter ett hål, ehuru den omgifvande kantsidan deraf, förmodligen genom något alltför tjockt bands eller rings dragande genom hålet, utbrustit, så att blott hälften af hålet återstår; och är detta af ungefär tre liniers tvärdrag.

Utsträckningen af denna kullens graflager blef icke vidare undersökt.

I närheten af nyss omtalta kulle är en dylik af 30 alnars omkrets och 6 quarters sluttningshöjd; likväl utan tecken till omgifvande fördjupning eller dike.

Gräfningen börjades äfven i dennas östra sluttning, och då dermed fortfarits till tre quarters djup genom idel grus, samt detta då började antaga en mörk färg, vidgades öppningen till omkring ett quarters afstånd från kullens midt. Härvid upptäcktes, jämt en aln under kullens midthöjd, i en tjock mörja af de gröfsta kol och ben, ett grafkäril af mycket lindrigt bränd lera. Dess öfre kanter voro vid kärilets blottande redan mycket skadade; likväl kunde efter dess upptagande säkert utrönas, att kärilet, hvilket äger en flat botten af nära tre tums bredd, samt är försedt med utåt löpande, något kupade, sidor, de der vid öfre kanten åter löpa inåt, ägt ett kvarter och en tums höjd, samt fyra tums tvärdrag ofvantill. Innehållet utgjordes af endast finare kol, aska och ben. — I närheten här af funnos vidare en myntartad prydnad af

ergskadad, ljus kopparblandning af en dryg tums tvärdrag, och en vanlig bankoskillings tjocklek. Dess ena sida har, ytterst vid kanten, en rad af fina hål, samt dernäst prydnader, närmast liknande wasar, och strålvis utgående från en inre krets, likaledes af små hål, inom hvilkens ses andra prydnader, liknande rutor, med en liten ring inom hvarje. Dessa upptaga myntets midt.

Ostridigt är, att detta icke är pregladt; de waslika prydnaderna synas väl vara instampade, emedan de äro hvarandra fullkomligt lika; men såväl hålen, som rutorna äro tydligen på annat sätt anbringade. Dess andra sida har inom en, nära en åttandedels tum bred, kantupphöjning en skroflig yta, å hvilken intet märkeligt kan upptäckas.

Straxt invid detta påträffades ett stycke likaledes af föga ergskadad kopparblandning. Detta består af en liten Buckla af $\frac{1}{2}$ tums tvärdrag, samt $\frac{1}{2}$ tums höjd, i hvars midt finnes en liten kopparnagel, från hvilken nio stycken tredubbla fördjupningar nedlöpa till Bucklans nedre kant. Bucklan är i öfrigt försedd

med ett $\frac{3}{4}$ tums långt och $\frac{1}{2}$ tums bredt utlöpande fäste med ett hål midtuti, tydligen för att vid något fästa det hela. Ifrågavarande Buckla kan med full säkerhet antagas vara gjuten. — Undersökningen i den mörka mörjan fortsattes än vidare, men intet utom spridda stycken af den nyss omtalade grafkrukan blef deri funnet.

Icke långt ifrån ofvannämde kulle är en dylik af 18 stegs omkrets vid roten och 2 alnars sluttningshöjd. Å dess östra sluttning gjordes ett hål af nära en alns djup,

hvilket snart vidgades till närheten af kullens midt; och visade detta, att äfven denna saknade inre stensättning, men, i likhet med de förre kullarna, bestod af idel grus. Sedan man nedträngt ännu ett kvarter djupare, mötte stora kol och starkt brända benskärfvor, bland hvilka funnos 8 till 10 icke mycket angripna järnnaglar af vanlig storlek och skapnad, samt derjämte en platt och i båda ändar tillspetsad järnskifva af ett halft quarters längd, $1\frac{1}{2}$ tums bredd och $\frac{1}{8}$:dels tums tjocklek. Den är försedd med flere nitade järnnaglar, och föga af rost angripen. Vidare fanns i mörjan ett aflångt, fyrkantigt bryne, med starkt afrundade hörn. Det är 4 tum långt, $1\frac{1}{2}$ tum tjockt och lika bredt. Fortsatta gräfningar i kullen uppdagade intet vidare af märkelighet.

Mellan sistnämnde kulle och Domkretsen är en obetydlig upphöjning, hvilken nu äfven till sitt innehåll undersöktes, och fanns alltigenom bestå af groft grus, eller, såsom det här kallas, ör, hvilken på något öfver $\frac{1}{2}$ alns djup blef mörk och straxt derefter mängd med kol, aska och ben. Dessa funnos här vida ynnigare än i någon af de förra, större kullarna; men något annat märkeligt träffades icke.

Söder om Domkretsen, på omkring 50 famnars afstånd derifrån, äro på sjelfva åsryggen några Ättehögar uppkastade, hvilka både i storlek och jämn rundhet utmärka sig framför de öfriga. Platsen har här äfven sin betydligaste höjd, och det är här, som de aflångt fyrkantiga högar, om hvilka jag förr talat, förefinnas. — En af högarna, något öfver 40 steg i omkrets vid roten, samt öfver 4 alnar hög och af en vacker kullrighet, öppnades ofvanifrån, i förmodan, att ett inre stenrör snart skulle möta. Högen bestod, såsom de förra, af grus, genom hvilket man nedträngde till 7 quarters djup, utan att ringaste spår till stensättning kunde upptäckas. Gruset började nu likväl blifva mörkt och kolblandadt, och på något öfver 1 quarters ytterligare djup, sågos i största myckenhet de gröfsta kol, jämte större och mindre ben, samt någre få vanliga järnnaglar. Detta nära 1 quarters tjocka graf lager hvilade på 10 till 12 flatagtiga och med synbar omsorg laggda och sammanfogade, större stenar, de der ofvanpå voro mycket sotiga, och hvarå förbränningen således skett. Öppningen vidgades till lika storlek med stengolfvet, hvilket fanns vara ojämnt rundt, och af nära 5 quarters tvärdrag; och sedan mörjan blifvit hel och hållen genomflingrad, utan att tecken hvarken till grafkäril, eller annat märkeligt, deri funnits, öppnades golfvet, hvarunder mycket hårdt grus af den kringliggande markens beskaffenhet mötte, och hvilket till nära $\frac{1}{2}$ alns djup undersöktes, utan att något träffades. — Det är påtagligt, att denna hög hör till de aldrayngsta.

Vi hafva i en föregående årgång af Runa omnämndt, att äfven på sydöstra delen af den landthöjd, hvars nordliga sida ofvanbeskrifna grafvar upptaga, en sträcka af

ättehögar och märkeliga stensättningar förefinnas. Höjden kallas här Allmäningsåsen, och tillhör flere Byalag, hvilka här begynt hämta grus, så att flere ättehögar redan alldeles blifvit bortförda; andra till större eller mindre delar afskurna. Jag ansåg mig böra företrädesvis granska dessa medan tid var, och gjorde derföre början med en till en fjerdedel bortskuren hög af nära 50 dryga stegs omkrets vid roten, samt 10 stegs sluttningshöjd. Den vid högens östra sida varande djupa grusgropen gjorda gräfning och stenbrytning lätta. Högens rör blottades genast efter några spadtag. Här kunde man göra sig klart begrepp om de gamles sätt att uppföra större ättehögar. Gruslagret ofvanpå röret hade 1 alns till 5 kvarters tjocklek, och sjelfva röret, hvars öfversta stenar icke voro synnerligen stora, men deremot hvilade på rätt grofva och alldeles svartbrända grundstenar, ägde en höjd af 6 kvarter, samt 2 alnars tvärdrag vid roten. Med rörets uppbrytning vid östra sidan fortsattes till djup inåt röret af nära 2 kvarter, då på dess grundstenar upptäcktes grofva kol, större och mindre, förbrända ben, samt här och der mellan stenarna flere vanliga järnnaglar, af rost mycket angripna, jämte tvänne kulor af ben, en större och en mindre, af hvilka den sednare är försedd med ett midtigenom gående hål, hvori sitter en förrostad, kort — synbarligen i båda ändar afbruten — järntenn, som alldeles fyller hålet. — Blott några tum längre in i röret blottades derefter sidostycket af en grafkruka, hvilket vid ytterligare petande i grafmörjan fanns betäcka en liten Urna af lindrigt bränd lera. Denna stod i midten af röret uti en liten fördjupning mellan rörets grundstenar, hvilka på en tums afstånd omgäfvos och sålunda skyddade kärilets sidor mot påtryckning; deremot saknades såväl täcksten, som tecken till hvälfning öfver krukans. Med yttersta varsamhet upptogs kärilet, som befanns vara fullkomligen helt, och af en ganska täck skapnad. Det är 3 dryga tum högt, botten af 2 tums tvärdrag, samt öppningen 3 tum tvärt öfver. Det skiljer sig från alla öfriga, dem jag tillföre påträffat, deruti, att utanbotten är fullkomligen slät, nästan glatt, hvilket åter, såsom vanligt, icke är fallet med sidorna, men visar, att krukans blifvit förfärdigad, förbända äfven bränd, på någonting alldeles slätt, och tillika, att den sålunda varit utsatt för eld före likförbränningen på ifrågavarande högs grundstenar. Kärilets öfre kanter äro tunna och ojämna, och sidorna äga här och der lindriga intryck efter fingrar. De inre sidorna och botten äro skrofliga, samt bära intet spår efter svarfning. Kärilet innehöll, jämte aska och mycket fina kol, sannolikt en fullständig människohufvudskalle i större och mindre skärfvor, hvilka, besynnerligt nog, icke buro ringaste tecken af förbränning. Det förr nämnda lockstycket är en lemning af ett lika bildadt fast ett par tum högre och vidare grafkäril. — Undersökningen i krukans omgifning fortsattes, hvarvid några vanliga järnnaglar funnos.

Norr om denna hög, tätt invid roten, är en liten fylld stenkrets, i hvilken gräfning synbarligen skett, samt norr om och invid denna åter en ättehög af samma omfång, som den förra, men något högre, och ofvanpå försedd med en nära 3 kvarter

hög, rest sten. I denna högs vestra sluttning gjordes en öppning i det hårda och grofva gruset, som under det 4 tums tjocka ytlagret af mylla eller matjord genast vidtog, hvarvid, på icke mer än 3 quarters djup, och innan ännu tecken till rör eller förbrända graflemningar varsnats, 3 till fyra stycken af en liten hornkam hittades. Pinnarna äro mycket skadade, och sjelfva skifvan, hvilken är nära en tum bred, har flera runda hål, i hvilka metalltennar — törhända metallringar — setat, efter hvilka afbrutna delar ännu finnas kvar. Noggranna efterspaningar i gruset skedde, utan att något träffades, tills de första rörstenarna på något öfver 5 quarters djup upptäcktes, då öppningen blef betydligt utvidgad. Röret var det gröfsta jag hittills sett. 8 till 10 väldiga stenar uppvindades, och hade man hunnit till djup af omkring $2\frac{1}{2}$ alnar från högens midthöjd, då spridda kol upptäcktes. Med brytandet fortsattes ännu $\frac{1}{2}$ aln djupare, och nu mötte en mörk mörja af idel kol, aska och ben. Dess tjocklek uppgick till något öfver $\frac{1}{2}$ quarter; vidden blef icke undersökt. Spadarna lemnades åsido, och med flngarna utrönte jag, att i mörjan låg ett till kol förvandladt bräde, eller träskifva, af något öfver 1 tums tjocklek, samt åtminstone 2 alnar långt och något öfver $\frac{1}{2}$ quarter bredt. Det var i kanterna mycket ojämnt, och för öfrigt öfver allt sprucket i smärre delar, hvadan alldeles ogörligt var, att upptaga det helt. Flere större delar deraf upphemtades likväl, och af dem funnos 3:ne genomdragna med förrostade järnnaglar, af alldeles samma skapnad, som de förut i andra högar funna. Mellan kolet och sjelfva nitarna äro på båda sidor kring en fjerdedels tums mellanrum, sannolikt ursprungligen upptagna af vid förbränningen förgångna delar af träet, och naglarna fylla icke hålen, utan äro mycket glappa; likväl kunna icke nitarna derigenom dragas. — Den ymniga grafmörjan genomsöktes än vidare, och funnos dervid två förrostade broddar af järn, ett otydligt, men såsom det synes, rätt konstigt arbetadt stycke, likaledes af järn, samt slutligen en liten väl arbetad och rödbränd samt slipad perla af finaste lera, och med hål midtigenom. Tecken till något Grafkäril kunde här alls icke upptäckas. Benlemningarnas ovanliga myckenhet ådagalade tydligen, att tvänne, om icke flere, blifvit här brända.

Vid det sund, som förenar sjöarna Långsjön och Lillsjön i Wårdinge socken och Öknebo härad, äro å hemmanet Sunds ägor, flere ättehögar och kullar, uppkastade på de vestliga bergshöjderna vid nämnde vatten. I medlet af sistlidne September månad undersöktes några af dem, och börjades gräfningen i en hög, hvilken såväl för sitt afskilda läge från den egentliga graflocken, som för sin ovanligt jämna kullrighet, ådrog sig uppmärksamheten. Högen, belägen i en täck björklund i södra sluttningen af bergshöjden, hade en dikesartad fördjupning kring sig, och ägde vid roten en omkrets af 18 famnar, samt 3 alnars lodrät höjd. En öppning af 2 alnars tvärdrag gjordes i högens midthöjd, hvarvid de gröfsta stenar, utan ordning lagda, samt en

17
hård sammangyttring af grus och lera mötte. Gräfnig och stenbrytande fortsattes sålunda, sedan öppningen blifvit något vidgad, till djup af nära 2 alnar, då öfre kanterna af en söndrig större Urna upptäcktes. Med yttersta varsamhet afskildes från henne det omgifvande gruset, och fanns snart, att grafkärilet var inpackadt i ett hårdt tillstampadt lager af lera, hvilket sträckte sig öfver en betydlig vidd af högen, och ägde närmast kring urnan en tjocklek af $4\frac{1}{2}$ tum, men eljest i allmänhet $2\frac{1}{2}$ tum. Grafkärilet, hvilket, såsom nyss nämndes, saknade öfre kanter, till hvilka tecken icke eller annorstädes i högen upptäcktes, kunde endast med största möda lossas ur sin lerbädd, den der i smärre stycken ännu fastsitter vid kärilets sidor, lika hård och fast som dessa. Krukans ursprungliga höjd kan icke bestämmas; botten äger nära $\frac{1}{2}$ alns tvärdrag, och är fullt ut 2 tum tjock, samt mycket ojämn och föga bränd. Sidorna aftaga uppåt i tjocklek, och kan kärilet upptill icke hafva varit mindre än 3 kvarter tvärtöfver. Det innehöll endast jordblandad aska, samt fina kol och ben. Sådana förmärktes alls icke närmast omkring krukans, men vid fortsatt varsam gräfnig, för att utröna leralagrets vidd och beskaffenhet, upptäcktes på detsamma nära $\frac{1}{2}$ aln söder om krukans en tät mörja af de gröfsta kol och ben, jämte jordblandad aska, hvilken mörja intog en vidd af omkring 6 kvarters tvärdrag. Denna granssigtigades och fanns innehålla följande, nemligen: trenne stycken skadade, tunna plåtar af mycket ljus kopparblandning och försedda med små hål i kanterna, förmodligen för fina nitnaglar. Mellan dessa hål ses dubbla streckristningar, men äro plåtarna i öfrigt fullkomligen släta; en dylik fyrkantig plåt af samma metall med ett hål i hvarje hörn, mellan hvilka och jämte plåtens kanter likaledes äro dubbla ristningar. I ett af hålen kvar-

sitter en fin kopparnagel; ett litet, gjutet eller slaget, fyrkantigt smycke af kopparblandning. Framsidan föreställer fyra liljor i kors samt inom dem en liten rundad och slät upphöjning. Smyckets undre, något fördjupade, sida har i hvarje af de fyra hörnen ett utåt rundadt och krökt, samt mot ändan spetsigt, spänntorn; en ring af kopparblandning, med omfattande spänntorn af järn; en ovanligt stor nitnagel af järn, i så måtto märkelig, att genom dess ena nit och ett godt stycke in i sjelfva spiken löper ett rundt, åtminstone 1 tum djupt, hål; tvänne fyrkantiga järnskifvor af medelmåttiga hjulneters storlek, hopfogade medelst fyra i hörnen anbringade kopparnaglar, hvilka på ena sidan äro obetydligt nitade, men deremot på den andra — tilläfventyrs framsidan — hafva starkt utstående och prydligt rundade kopparnitar; har troligen omfattat något stycke af läder; sluteligen: fyra smärre delar af en prydligt arbetad kam af ben, å hvilka ses, jämte större och mindre delar af pinnar, flere ristningar i rutor, samt runda hål, i hvilka lemningar efter kopparnaglar tydligen skönjas.

Den förr nämnda grafflocken intager bergets höjd, och äfven i dess ljungeväxta fördjupningar äro grafkullar, tätt invid hvarandra. Blott ett par af de något större

kullarna äro försedda med fotkedjor, men stenkretsar eller andra stensättningar finnas här icke. — Nästan midt i flocken, på ett upphöjdt läge, reser sig den största högen af 18 famnars omkrets vid roten, och jämnt 3 famnars slutningshöjd. Redan år 1844 hade jag i denna hög begynt gräfning, som likväl då afbröts. Nu återbörjades arbetet medelst upptagande af en öppning från det förr gjorda hålet i högens midt, samt till dess södra rot. De väldigaste stenar uppbrotos, och mörk, lös jord bortskoflades af två män i fem timmars tid; och man hade hunnit till 7 quarters djup i högens midt, utan att det ringaste af märkelighet varsnades. Men deremot sågos mot högens sydvestra sida några kol. Vid närmare undersökning åt detta hållet mötte ett ymnigt lager af vanlig grafmörja, hvilket sannolikt innehöll lemningar efter flere brända lik, och upptogs ur mörjan 30 till 40 vanliga järnnaglar, samt tvänne, med två sådana naglar förenade och hopfästade, plåtar af järn. Skofling och brytning fortsattes, och upptäcktes kort derefter under en stor flat sten en liten svarthrand och remnad grafkruka af lera, 3 och $\frac{1}{2}$ tum hög, samt upptill $4\frac{2}{3}$:dels tum tvärtöfver. Kärilet har tydligen först vid bålbränningen just på det stället, der det nu stod, blifvit brändt. Dess botten, af underlaget skyddad mot elden, är *fullkomligen obränd*, och derforre mycket spräcklig, lös och flagig. Det innehöll hårdt packad, vanlig fin grafmörja, samt vid ena sidan skalet af ett ägg, hvilket på sjelfva kärilet lemnat märke efter sig i en mycket ljusblek fläck af ett helt äggs storlek och ungefärliga skapnad*). Helt nära krukans funnos fyra stycken af ett med större omsorg arbetadt fat af fin och väl bränd lera. Styckena, som passa till hvarandra, visa att det fatlika kärilet varit $2\frac{1}{4}$:dels tums högt, samt nära om icke fullt 6 tum tvärt öfver, ofvantill. Det tjocka grafslagret genomsöktes än vidare, och upptogs derur ytterligare öfver 20 järnnaglar. Jag förmodar, att högens öfriga slutningsdelar äfven innehålla graflemningar.

På få famnars afstånd sydvest från denna hög är en grafkulle af 8 famnars omkrets vid roten, samt nära 6 quarters lodrät höjd. Denna fanns vid undersökning utgöra ett af mossa och frodig ljung betäckt rör af stora klumpstenar. Brytningen börjades ofvanifrån, och vidtog på något öfver en alns djup fin och myllblandad sand, hvilken, till tjocklek af omkring 1 kvarter, betäckte en större stenhäll. Denna upptogs med möda, och fanns hafva hvilat på en med omsorg lagd krets af klumpstenar af 5 quarters tvärdrag. Stenkretsen var alldeles fylld af grafmörja till $1\frac{1}{2}$ quarters tjocklek, och i dess midt stod ett jämnt brändt grafkäril, som saknade öfre kanter, och hvars botten ägde nära 6 tums tvärdrag. Det innehöll fin och mycket hårdt packad grafmörja. Den omgifvande mörjan undersöktes granneligen, och intet af metall kunde deri upptäckas; men på en fläck öster i kretsen lågo bland de ovanligt

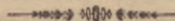
*) Af skalets tunnhet och litenhet kan slutas, att det icke varit hönsägg. Att likväl höns redan i äldre tider funnits i Norden, visa så väl *Jonsboken*, som *Grägåsen*, att förtiga *Hansathoris Saga*, samt *Grettlasagan* och *Sturlunga Sagan*.

stora kolen 30 till 40 svartbrända nötskal och hela nötter med bibehållna kärnar. Under graflagret vidtog hårda grusgrunden.

På Långbro och Berga ägor uti ifrågavarande socken är den så kallade Lundbacken, med öfver 50 grafhögar, af hvilka några utmärka sig för en rätt synnerlig skapnad. Tiden medgaf nu blott en flyktig undersökning af en utaf de obetydligare, hvilken icke heller till sitt inre företedde något märkeligt. I midten stod uti det vanliga graflagret en mycket skadad kruka, hvilken öfverst omslöt aska och fina kol, men i öfrigt var allt intill botten fylld med hårdt packade ben af hufvudskalle och hufvudets inre ben. Nederst på botten låg ett litet bältebryne med hål i ena ändan.

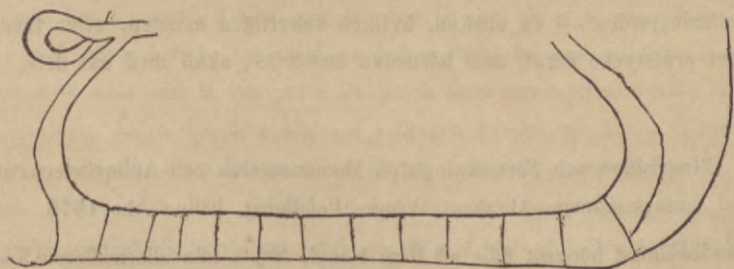
I en af högarna i Lundbacken är funnet ett mullt-nadt stycke trä — sannolikt ett skaft — med inskurna prydnader. Se motstående afbildning.

Minnesmärken i Upland.

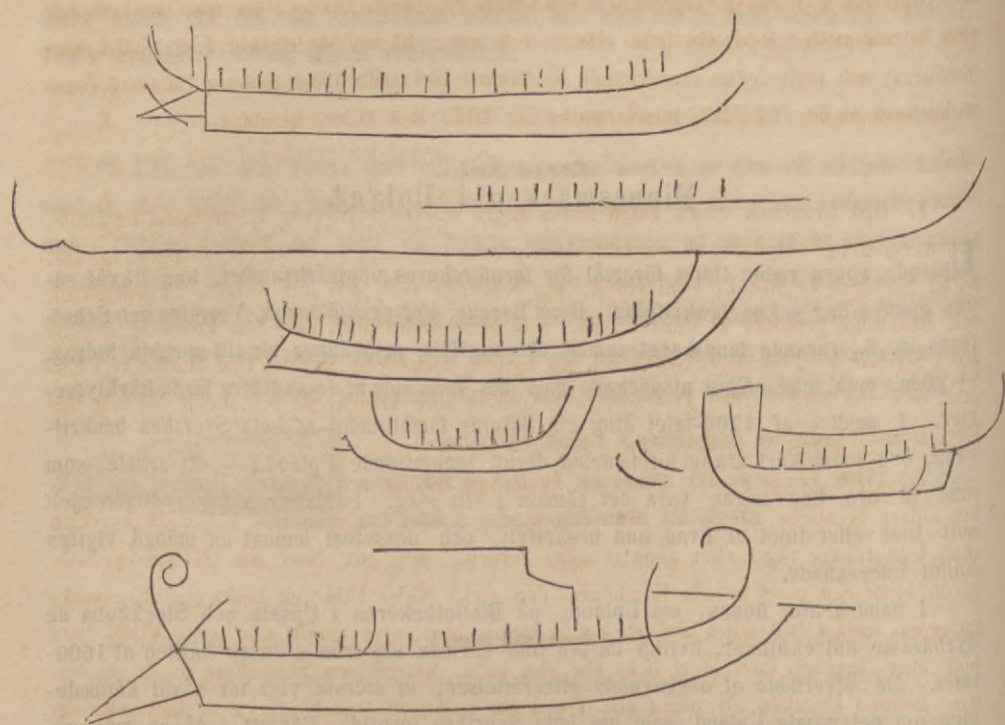
Upland, ehuru redan tidigt föremål för fornforskarens uppmärksamhet, kan likväl sägas ännu i dag sakna beskrifning. Hvad Bureus, Peringskjöldarna, Verelius och Schefferus m. fl., rörande landskapet samlat och utgifvit, inskränker sig till spridda bidrag, — goda, men icke sällan utspäckade med och vanställda af dessa tiders lärda härklyfverier. I medlet af 1700-talet åtog sig Salvius författandet af hela Sveriges beskrifning, och inom kort utkom första delen deraf, innefattande Upland, — ett arbete, som med få ord kan sägas vara det sämsta i sitt slag. Författaren har tydligen sjelf sett litet eller intet af hvad han beskrifvit, och dessutom lemnat en mängd viktiga källor obegagnade.

I handskrifter finnas, om Upland, på Bibliothekerna i Upsala och Stockholm de dyrbaraste anteckningar, hvilka nästan alla härleda sig från sednare hälften af 1600-talet. De öfverflöda af obegagnade efterrättelser, af största vikt för såväl kändedomen om det gamla Upland, som om hela Sveriges forntid. För att i någon mån sådant visa, framläggas ur dessa Samlingar, härnedan tvänne teckningar af i Landskapet befintliga hällristningar, af hvilka den närmast stående finnes på Librunna ägor i Ramsta socken:

samt den å andra sidan aftryckta — kallad *Rickeby Hall* — på Rickeby ägor i Boglösa socken, icke långt från Mälarens strand *). De äro de enda kända hällristningar i Upland.

*) Den är hemtad ur Joh. Peringskjölds "*Monumenta Sudermannica*." Enär om denna värderika, af oss tidt och ofta rådfrågade, Samling till och med en vederbörande ännu i dag synes sakna all kändedom, må nämnas, att den utgör sju små Band 4:o, innefattande äfven teckningar af några minnesmärken i Upland. Jfr i öfr. N:o 372 hos Warmholtz.

De rikaste och vigtigaste efterrättelser om det forna Upland utgöras likväl af Presterskapets och andra Embetsmäns, af oss icke sällan tillförene omordade, i Kongl. Bibliotheket i Stockholm förvarade, Berättelser. Det vore mer än önskeligt, att dessa snart allmångjordes — en önskan, hvilken säkerligen mången, efter tagen kännedom om det profstycke deraf, som härnadan meddelas, skall med oss dela. Handlingen följer:

”Inquisition och Förteckningh på Monumenterna och Antiquiteterna uthi Befallningsmannens Abraham Wingses Befallning, hållne Åhr 1673.

Till underdånigst hörsamt fölie aff Hans Kongl. Maj:ts min allernådligste Konungs och Herres uthgångne Placat och nådigste befallningh om allehanda Antiquiteters och Monumenters Inquisition, uthspaningh och conservance, samt den öfver Hans Excellences Herr Landshöfdingens Högvälborne Grefve Axel Lillies ankomne ordres, hafver iagh efter föregången uthlysningh till visse möthen i hvarth häradh och Sochn, sådan anbefallt, ransakingh anställdt, medh nogeste undersökiande att opfinna alt hvadh i bem:te Placat och Memorial optechnes och specificeres och på ens eller annors egor skulle stå att träffa, att inthet der af skulle undandöllias, uthan Hans Kongl. Maj:ts allernådligste villie således skee ett nölje; Så ehuru vähl på denna orthen inthet stort notabelt eller synnerligt tänkvärdigt

af sådant finnes, likväll så mycket och vjda man der medh kunnadt komma, har iagh här efter hörsammeligst i pennan fatta velatt, och efter högste skyldigheet i underdånigheet insinuera; och togh denne ransakningh sin begynnelse medh Långhundratz Häradt i Östuna sochnstugu den 27 Maj, innevarandhe år 1673 som fölier, nembl.:

Lagga Sochn.

1. Opå Cronones Stora Engh finnes någre märkelige Steenar tillsammans liggjande, hvilkas egentelige betydning eller notable descriptioner nogsampt för detta (år) mångom bekant, så aff Sveriiges Laghbook, som elliest, om Konunga vaal, och mer sådant. Fördenskull, och åthskillige personer så ifrån Upsala, som annorstädes åhrl. der hän förreesa, samma Mora Steenar att besichtiga, hvilke ock nu nyligen förmedelst Magistri Olai Rudbeckij i Upsala, och dhe flere Herrars Professorum befallning ähre kringbygde och medh dör och låås före, hvartill Cronones Engsvachtare hafver nyckelen.

2. Vjdh Lagga kyrckia finnes ett Underligt Ihälligt och Notabelt Bergh, om hvilket sådant berättelse giöres, att ifrån den ingangen eller öppningen som ähr vjdh kyrckian skall löpa tvänne vägar eller gångar under Jorden, den ena Norr uth till Kaashby Sätegårdh vjdh een plats ben:dh Kaashögen, den andre Söder Uthi een backa vjdh Engsvackertorpet, hvilket håll seijes alldrigh kunna täppas igen, utan altjdh står öpet; Vjdh detta holl eller ingångh intet långt ifrån ähr ehn källa, hvarest een Skomakare medh sin hustru kommo Ungefähr för några och Tingu ähr sedan att taga bryggevaten, hafvandes sin dotter medh sigh, hvilken lemnades qvar vjdh källan efter Föräldrarna och blef straxt intagen i Berget giennom samma ingång, hvarest Flickan var i 9 dygn bortta; denna flicka hafver Wällerdhe Hr Johan Vidman Pastor i Allzike examinerat, då för tiden Cappelan här i Lagga, och Flickan för honom bekient och refererat att det stådt temmeligh väll till i Berget; Follek har der varit, 2 Kiäringar och een Gubbe; desse käringar hafva satt fram maat och velat gifva henne, men Gubben hafver straxt kommit och kastadt omkull för henne; om sider när dhe 9 dygn vore förbij och föräldrarne mycket gräto och iämrade sigh efter sitt barn; hafva dhe 2:ne käringar i Berget skyndat och kastat flickan opp igen giennom hålet, dermedh slapp flickan uthur Berget ifrån dem, men flickan då varit heel Uthmachtadt, nästan som half döödth, att hon der efter en lång tid måst hållas vjdh Sängen; Elliest berättas aff troovärdigt Folk att der i Lagga byn vjdh samma Berg, boot hafver en Bonde vjd Nampn Jakob — — *) svarade nej intet suuper iagh din Vällinger, hable (har du) så mycket att du ärker icke supa, så giöm till morgons; der till skolat trålgubben i Bergetsvarat, nej iagh får inthet bli här i Morgon, iagh skall nu hädan för denna biällran skull iagh gitter icke lyda henne (talandes om Lagga klocka, som då var till den reformerade inrättade Gudstiensten vjdh Kyrckian nyss opsatt); då frågar Bonden när kommer du hijt igen, då svarade Gubben, när Lagga Fiählen blifver åker och Östuna sjön Engh etc. Lagga fiählen har på den tydhen varit siöö, som nu dehls Engh och dels åker ähr, men

*) Otydl. ställe i afskriften.

Östuna siön ännu sjöo, doch mycket igenvallat medh tillväxande gräas, och Flytappar och kan hända trällgubbens spådom lærer sannas som och dels reda skedt; detta ähr aff förnembliht och Gammalt troovärdigt folk berättat.

3. Opå Snarma Giärde mitt för byen finnes een Runasteen medh någre bookstäfver inrijtat, men dess betydning vet ingen.

4. På Olunda giärde en Runasteen.

5. På Morby ägor, en Runasteen.

6. Noch en vid samma by.

7. Item i Morby källa dito en Steen, medh ingen Synnerligh notabel afritningh, eller säjn.

8. Uthi skillnaden emällan Morby och Moora Engh finnes en Steen liggjande på Snedh; om den ähr påskrifven kan ingen veta el. relation gifva.

9. Wijdh Kaasby Herre Gårdh finnes een Runasteen stoor men inthet påskrifven.

10. På Morby Gjärde finnes Steenlagde Grafveställen vijdh byn, med kantige steenar, men ingen veet gifva der om stoor Description.

11. Wydh Säby finnes 2:ne Stenar på tvenne Jordhögar ståendes, men dess betydningh veet ingen referera.

12. Uthi Cronones Mora Engh finnes een Jordehögh Fäthe backar ben:dh, och finnes en rinnande källa i samma backahögh, men vydare berättelse der om vet ingen.

13. Wydh Kaasby Sätægårdh i ähbrädden 2 Runstenar.

14. Uthi Norby By (Dy?) Engh finnes Steenar lagde såsom liknelse till grafvar och hörnlagdt medh kantige stenar, hvadh dett betyder veet ingen.

Östuna Sochn.

1. Uthi Brunby hoos Hr Nils Skunckz Bonde, Bengt Hansson finnes een Runasteen i Stugan under Ungzgrafven ståendes medh Runaskriff inrijtat å den ena Sydan fram står, om hvilken ingen berättelse finnes annat än dhen har der af uhrminnes tydher stådt.

2. Uthi samma byz Giärde på Svartbobacken finnes några steenar opreste, och som en graf emällan; Dito på Brunnby Udden een müür såsom en Källare; sammanledes en ås igenom holmen in Uthi Siöön.

3. Uthi Eggeby Giärdet vijd byn finnes ehn platz, hvar på förrige tijdher skolat en kyrckia eller Cappel stått, och der bredhevidh ett stort korss aff Eek, hvilket för någre ähr sedan ähr kullkastadt af en fänig person; synes allenast nu grundvalen.

4. Wydh Åssby Giärdet finnes en platz såsom skolat varit Grafvar; opå dess bemerkelse veet ingen egentelig sägen.

5. Uthi Åhslungby giärdet en stoor Jordhögh med een Runasteen; opå dess bemerkelse veet ingen.

6. Uthi Östhambra Giärdet synes varit een kyrkiogård, emädan boogårds murens grundh ännu synes, sampt ett korss.

7. Item Vydh samma by 2:ne stora Jordhöggar, men dess betydningh eller egentliga sägn veet ingen Underrättelse gifva.

8. Uthi Långlunda Engh stå någre Steenar ända, om hvilka således berättas, att der sammastädes varit stadde någre Tolfmän att besichtiga och döma ägoskillnaden emellan samma Långlunda och Vallby hemmanen, hvilke tolfmän skolat blifvit till desse stenar förvanlade efter dhe icke rätt hafva funderat domen uthan dömt ägor vrångvijsligen och med orätt ifrån Långlunda under Valby; detta berättas af een gammal Corporal Nils Wästgiöthe ben:dh.

9. Wijdh Ryslunda krog ligger en mycke långh sten omkull i åbredden något opå rytat, men dess betydning veet ingen.

10. På Hälleby Giärdet en Runasteen.

11. På Weppeby Giärdet en lång Runsteen.

12. Uthi Täby giärde en Runasten.

13. Wid Sättegården Wallox Säby i giärde vijdh vägen finnes 2:ne Steenhopar Run- da i hoga hefne, och straxt bredevidh opreste Steenar, somblige långa och deels smerre, men intet påskrefne, ey eller någon sägn om des betydning.

Husseby Sochn.

(Prowst och Pastor Hr Anders tillstädes.)

1. På Steenby ägor straxt vid Landsvägen finnes en borgh, vidh namn Brobergz Slott, medh stoor Rundmur och stora steenar; uthaf denna borg skolat för många åhr sedan uthkommit en Qvinnos person medh en Sölfver kannan, tillbudandes en dräng dricka, men slår öfver hufvudet bak på hesten och rider fult fast sin vägh medh Sölfver kannan, men der dricken kom åth gick alt håret aff hästen, och seijes denne dräng behållit kannan.

2. Widh store Walby på ehn backa finnes en hoop steenar opreste; hvad dhe betydha monde, veet ingen någon synnerligen berättelse gifva.

3. Bredevidh Nählista en lång Runasteen.

4. På Hungsjärde en Runasteen.

5. Bredevydh Husseby Kyrkia ähr ehn stoor Jordhögh, vid namn Brunshögen, på nårsijdan om kyrkian; seyes i denna högen hafver syns Eeldh, som skolat flyget der ifrån till en annan stoor högh vidh Namn Guldenshögen på Vackerberga egor, uti hvilken seyes vara skatter nedgrafne af Sölfver, men inthet annat funnit ähn kohl när dher efter åhr sökt.

6. Wydh Hielmstadhs Giärde ähr en stoor Jordhögh, hvar uthi åhre fundne Mennisko- been och hufvudskallar; seyes när Juthe feigden varit, skolat någre aff dhe nedslagne Juthar der blifvit begrafne; i denna högh hafver och åthskillige reesor syntz Eeldh, hvarest synes och Stenmurar lagdt aff stora slåta steenar.

7. Uthi Tibla Gärdhe en Runasteen.

8. J Tarffs Siöögjärde löper en källa uthur ett bergh, som förmenes varit en offer- källa, efter där åhre fundne penningar, knapnålar och annat.

9. På Store Valby Giärdh ähr ehn Stor Aspelundh, som seges ofta syntz Elldh uthi brinna om Qvällar och Natte tydh; Uthi samma lundh hafver ingen dristadt sigh att hugga något, efter ehn karl, som der en gångh hafver huggit een Asp ähr straxt dööds siukeligh blefven.

10. Hoos Olof Andersson i Enneberga på dess tompter synes vara grafställen, efter der finnes åthskillige steenlagde grundär (!) dehs 3 kantige, een deel och fyrkantige; sammaledes i des giärde, men ingen vidare sägn eller Description.

11. Noch finnes på samma Giärde ehn Fyrkantigh Stehn vydh pass een karls längd, men intet på skrifven.

12. Fierdigzmannen Erich Ersson i Enneberga berättar sigh hafva gamla Munke Bref, men dess egentliga innehäldh veet ingen, efter dhe icke kunna läsas.

13. Matz Rasmusson i Bäxta berättar vara en Stor Jordhögh emällan Bårsta och Åby i Husseby Sochn, men ingen vidare säjn.

14. Dommaren i Långhundratz Häradh Olof Andersson i Enberga hafver godh underrättelse om gamle Kämpe vijsor, som han under tiden plägar siunga (!).

15. Wydh Tibla öxa (öna?) ähr ett notabelt Bergh som berättas, Rundt och medh en ringh omkringh, och der innan före medh bookstäfver; seyes och af Troovärdige män att derstädes skolat ehn brudh medh Crona och Brudh skrudh blifvit intagen vijdh hon kommit om reesande eller der förbi; synnes ännu i Berget samma brüüdiz bilde medh Cronan och sin Skrudh liggandes (!).

Gottröra Sochn.

(Pastor Mr Erich Hammerinus var tillstädes och gaf underrättelse som föllier.)

1. Uthi Gottröra kyrckia finnes åthskillige gamle Skriffter, såsom Missa Pontificia på Latin, partim per preces et lectiones, partim per Cantus et Cantilenas. Item Missa De rebus gestis Regum, 1 S. Erici, 2 Sancti Olai, eorumque martyrijs, deels uthi folio, deels uthi quarto, tryckte böcker; Item Jnlagde Protocoll aff Härads Tinget Sub Imperio Regis Carolini; Item, Långh eller detta Häradtz Trumma sitter bak om Altaret ophengdh.

2. Brede vijdh kyrckian finnes ännu grundvahl som skolat der begyntz kyrckia i forna tydher byggas, och berättas, att hvadh dhe om dagen hafva bygd blifvit om natten kullrifvit, att dhe således måst på den platsen öfvergifva och ophöra med samma kyrckiebyggnade.

3. Emällan kyrckian och Lillegottröra, en Runsten.

4. Wydh Hageby finnes 3 Jordhögar medh ehn Runsteen på den ena; vidare berättelse derom veet ingen.

5. Wijdh lille Gättröra ähr ehn Aspelundh; om hvilken berättas, att den der huggit eller fält något trä har blifvet straxt dödksiuk och sedan der efter dödh.

6. Wijdh Stoorä Gottröra port finnes ehn Runsten.

Närtuna Sochn.

1. På Närtuna kyrckiegårdh uthi Sacristyemuren på gafveln sitter en Runasteen påryttadt, men des betydningh veet ingen.

2. På Närtuna Giärdet finnes een Stoor hoopburin Jordhögh, men ingen veet derom gifva någon Declaration eller berättelse.

3. Emällan Nederlunda och lille Åkerby finnes en backa medh Fyrkant steenmur belagd, skall och vara i samma backa ett gammalt hvalf, seijes och brinna lius om qvällarne; Draken och under tiden der nederflugit, men vijdare Notabel berättelse ingen.

4. Hoos Kyrckioherden Mr Erich i Närtuna finnes ett manuscript af Svänke gamle Lagbocken. (!)

5. Uthi Malmby Giärde finnes 2:ne långa Runasteenar, den eena medh Runaskrift stående mit emot hvar andra; emällan desse Steenar seijes en Jette vara begrafven och en steen vydh hufvudet, och den andra vydh fötterna.

6. Brede vidh detta Malmby uthi des Tompt vidh byn synes något notabelt och märckeligt, som dhe goda Herrar finna vijdh sin ankomst; finnes åthskillige Steenlagde grunder deels runda, deels och 3: och fyrkantiga; sombliga seija der varit Stadh och Marknadz platz (i) Forna tijder som icke olykt ähr, dhel berätta der varit begrafningzplatzer, seijes till samma orth gått seglation, aldenstundh för många ähr sedan skolat i EngzvalLEN nedan för backen blifvit kunning en mast aff Skiep eller Skuttur, men för visso kan ingen nu veeta.

7. En Stoor Runasteen finnes i Uddeby Giärdet, omkulliggjande som opresas skall medh Runaskrift inrijtat.

8. Finnes och i Närtuna kyrckia gamble Kongl. Bref för 350 ähr tillbaka på Kongz ådren eller far vatnet ifrån Närtuna och till Biskopstuna Feltmarskalks Banérs Gårdh i Åker Sochn; mera notabelt finnes eij. uthi denne Sochn.

Körstadh Sochn.

1. Wydh Mällestadh byn finnes en Runasteen, medh Runaskrift; om denne Steen giöres sådan berättelse att för många ähr sedan skolat några hafva rört och vändt honom, villiandes läsa des Inscriptio, då hafva de blifvit galna och Uhrsinnige, då dhe honom rört.

2. Uthi Saalby Giärde vid gården straxt ähr en Stoor Jordhögh, om hvilken berättasi, att då en Bondhe för någre ähr sedan der tagidt Jordh att föra på sin åker, ähr han dödz siuk blefven, och så aff samma siuka blifvit dödh.

Garn Sochn.

1. Uthi Gilberga Engh finnes en Runasteen opprest och något påskrifven.

2. På Moorsta Egor Uthi een haga finnes en Runasteen medh Runaskrift, der omkring finnas och många Steenlagde grundar såsom liknålsér af Jettekulor och griffter.

3. Wydh Garns broo, den östre ändan finnes någre Jordhögar, och seijes varit gammalt gille på samma platz.

4. Wydh Kyrkiödören på Garns kyrkiogårdh står en Runasteen medh Runaskrift inryttad.

5. Wydh Hackänge Sätégårdh finnes uthi en haga åthskillige runde backar, såsom liknelser af griffter och annadt.

Mehra förefaller inthet i Långhundratz Häradh.

Semminghundratz Häradh Skieftuna Sochn.

(Pastor M:r Erland adsit.)

1. Uthi Öhrby Giärdet straxt vidh byen finnes 2:ne Runasteenar medh Runaskrift ingrafne, men dess innehåldh veet ingen.

2. På Herrestadh hoos Per Thommessons mangårdh står en oprest Runasteen något påryttad medh Runaskrift.

3. Wåsa by seyes och förmenes varit Kongs gårdh och Kongl. Födelse orth Fornatyder, opå hvilken berättelse Sahl. hoos Gudh och högstberömmelig i åminnelse Konung Gustaff Adolph der varit och besichtigat, hvarest och synes hvalfde källare etc., samt litet från byen finnes och åthskillige liknelser till dödas griffter; sammaledes finnes der och een stoor hoop burin Jordhögh, någodt belagdt medh Steen.

4. Wydh Istadh byn står en Stoor Aspelundh medh 2:ne Jordhögar der hos, dito i giärdet 2:ne store Steen rösior.

5. Bredevidh Ånestadh een stoor Jordhögh synes och som een grift uthi, Dito en källa som plägar öfras (offras) uthi Sölfver och annadt.

6. På Frööby egor straxt vidh byn finnes en stoor hoopburin Jordhögh, men hvadh den hafver inebära veet ingen gifva relation om.

7. Wydh Vålsthad finnes en Långh Runesten, men ingen säger (sic) der om.

8. Wydh Skieftuna Prästegårdh finnes en platz vidh namn båtvreeta hvartill skolat gåt siöfart och seglation, hvar omkring åthskillige begravningsplatzer och Steengrunder finnas.

9. Straxt vidh Kyrkian i Östa giärdet finnes en grund och berättas varit S: Catharinæ Gillstuga, hvar på lydande Confirmations Bref af Erchiebiskoperne gifne finnas i Skieftuna kyrckia; säkra techn om Gilles Husgerådth finnes och, dito gammalt Mynt; efter gamble böcker bräder lembnade, Item Bref på Skattergårdarne i Sochnen som skolat legat till Kyrckian, finnas och inne uti Kyrckian alt sådant opnembdt.

10. Sammaledes Thomas Haqvinus uthi förgyldh *beldh* uth skuren i Kyrckian.

11. Wijdh Östa by en stoor Aspelundh och der hoos en stoor Jordhögh, men des egentelige bemärkelige sägn veet ingen.

12. På Mangården i Helgäby finnes 2:ne små Runestenaar. Ibidem nedan för gården åthskillige högar och Ättegriffter, uthi hvilka högar ähr söckt efter Sölfver och andre skatter.

13. Widh Bergby åthskillige högar och Jättegrifter men ingen veeth des betydning.

14. Uthi Gåderstadh på gården finnes en Runasteen pårytat sampt en liten inne i Stugan, Item i Wästergården Dito 3 stycken, derstädes och åthskillige Ättebackar och grifter, sampt en stoor Jordhögh på samma Egor derstädes och ett bergh medh bookstäfver opårytat; vydare Describering derom veet ingen.

15. På Löfhammar giärd en Runasteen på Rytat, sammaledes på gården een.

16. Uthi Valla giärdet een Stoor Jordbhögh medh Steen kringlagd, der draken altyd vistas: uthi denne högh seyes stoor skattar aff Sölf och Gull vara nedgrafne, i synnerhet berättas för någon tydh sedan vara der befunnen een stoor Sölfver kista medh Sölfver beslagh, men som dhe hafva henne blifvit varse har hon sunckt nedh och blifvit dem osynligh. Hafver och ofta hördtz liudh och rop af samma högh.

17. På Espestadh egor straxt vydh byn finnes någre Steenrösier liknelse till Ättegrifter och grafveställen.

Lunda Sochn.

(Pastor Mr Erland tillstädes.)

1. Uthi Ecka een hoopburen Jordhögh, seyes vara penningar och andre Sölfver skatter uthi.

2. På samma ägor vidh lille Ecka synnes Steenar sosom (sic) skolat varit der kälrar och grafvar, ett hål der bredhe vijdh som man neder rönt en lång stång uthi och icke funnit botten; denna gård seyes varit Kongzgårdh efter Cröniker, som finnas hoos en man i Norretällie. (!)

3. Uthi Lille Söderby Giärde en lund såsom liknelse till Ofrelund aff töck skogh och rundt om kring på alle sydor släta marken.

4. Der brede vydh och enn Aspelund litet der ifrån, men ingen vet gifva stoor beskedh hvadh dhe tydha.

5. Uthi kyrckiomuren en Runsteen inmurat, som finnes nog vara opå skrifven medh Runaskriff.

6. Inne uthi Kyrckian sitter ett långt Been som seyes vara ett sydobeen aff en Jungfru.

7. Seyes och af gamble män att vidh denne Kyrckia skolat varit een Stadh ben:dh Lunnia, emädan något ifrån kyrckian synes murars grundar och andre liknelser.

8. På Engeby lund finnes en lång Runasteen något pårytadt.

9. Opå Stoor söder by Skogh Sättran emällan Frösunda och denne Sochn berättas vara een kringmurat platz såsom en kyrkiogård rund, muren 3 allnar tjock och somligstädz muren ännu 2½ alen högh, men mestedels der och hvar kullfallen; på muren finnes och een dör på Öster sydhan. Dito en på den västre; denna orth hafver kallatz Sättra Kyrckia eller Sättra ringh etc.

10. Uthi Stoor Söderby Gierdh någre opreste Steenar och steenlagde grifter, men ingen veet dess egentelige Description referera.

11. Uthi Engeby giärdh en Jordhögh och Rundt om kring sletta marcken ; vydare sägn der om förluudes intet.

12. På Sigredsholms ägor Bergshohl finnes stoor steenkummel, sammankastade och elliest en stoor steen der hoos, hvars betydningh höres ingen veta referera.

13. Giestgifvaren i Eka berättar hoos sigh vara till finnandess ett gammalt Munckebref medh Sigill tillfinnandes.

Wijdboo Sochn.

(Pastor loci och Provest Hr Anders Laurentij tillstädes.)

1. Uthi Krogestadh giärde finnes någre rader medh Steen lagde dels 4 kantiga deels unde, om hvilka menes och seyes der vara Jättar begrafne, men ingen annan notabel sägn.

2. Hoos Hr Ehrvyrd. Provesten och Pastorem Loci finnes ett gammalt testaments bref af 300 eller mehra åhrs ålder, aff innehåld att för Sielemässor äre egor lagde under Prästebordet, som Hans Ehrvyrdige refererar.

3. Emällan Kyrckian och Prästegården finnes en Runasteen omkulliggiande, som och skall opresas, någodt medh runa skrift rijtat.

4. Sammaledes inne uti kyrckiogården en Runasteen.

5. Uthi Wellamby och en Steen med Runaskrift.

6. Wydh vägen uthi Åssby giärde finnes och en Runasteen.

7. Wydh Bootlöth torp åhr Ofirekälla, uthi hvilken åhr befunnit penningar och knapnålar

8. Uthi pastoris giärde en oprest Steen med ingen Runaskrift ; på Rickeby giärde sammaledes een af slyck art.

Skånhelle Sochn.

1. På Kyrckiogården finnes en Runasten medh Runaskrift. 2 Ibidem en håll med Runaskrift inrytat.

3. Wid Sälva Steenbron en Runasteen.

4. Uthi Tillstadh en Runasteen.

5. På Kimmestadh öhrn en Runasteen.

6. Widh byn sammaledes.

7. Uthi Beenstadh en Runasteen.

8. Uthi Kysinge giärde finnes en plats såsom ett Grafstelle medh steen belagdt, men ingen veet mehra der öfver berätta.

9. Wydh Steensta skogsledh en Runasteen.

Marckim Sochn.

(Pastor Loci Mr Johan Molstadius tillstädes.)

1. Opå Marckim Kyrckiogård uthi ett Berg befinnes een källa, som håller vatn heela åhret, Sanct Lars källa ben:dh, hvar uthi åhr ofrat penningar Sölfver och annat ; man

befan der och vara penningar den dagen Inquisitionen derstädes påstodh, när man der efter lät pröfva.

2. Uthi Lundby giärdet står een Runasteen medh dess Bookstäfver rytat.
3. Uthi Hussby Öhren en Runasteen.
4. Uthi Snottestadh giärdet emällan gårderna finnes ett Bergh medh en ringh omkringh och Uthi Ringen befinnes vara Runaskrift, dess vydare bemärckelse vet ingen referera.
5. Ibidem ähr en Jordhögh och nedanföör högen steenlagde rundelar såsom grafveställen och slickt, seyes och flyga Eildh såsom ehn drake under tyden af samma högh.
6. Uthi Wyby glärd sammaledes en Jordhögh vjdh Nampn Liushögen men ingen vydare sägn.

Orchestad Sochn.

(Pastor Mr: Johan tillstädes.)

1. I Sacristyemuren en Runasteen.
2. I Wapnhuus dören sammaledes.
3. I Yttergården en Runasteen.
4. Dito i des' hage 5 Steenar opreste och omkringh Rundelar lagde aff Steen, men hvadh dett hafver att innebära veet ingen.
5. På Bårsta ägor 3 länge Steenar orythade.
6. Uthi Söderby giärde 2:ne Runastenaar.
7. Uthi Waxtuna giärde hoos Sven Matsson ähr ehn stoor Jordhögh, Konungshögen eller Kööhögen kallat, på samma högh seyes vara synter en kista för några ähr sedan och låcket öpet varandes Sölvver uthi och annat som berättas.
8. Item i samma giärde små Jordhögar medh steenlagde borgar såsom lägerstäder, dels kantige dels runda.
9. På Orkestadh bys ägor uthi ett Bergh finnes och synnes hästfälar i berget såsom en häst stått bunden, efter dett synes håll som hästen varit bundin uthi, mehra veet ingen derom berätta.

(Tillägg af annan hand på serskildt lapp)

Strax ofvan för Granby i Orkesta sochn på ett jordfast berg en Runsteen inhuggen, modt 6 aln. högh, och mycket skrifvet. Ättebacken strax uthmedh.

Nedanföör på giärdet en stoor Runsteen kulliggande.

En dito strax derhos synes under hafva skrift. Fougden Per Larsson i Runnsta strax derhos vet godh beskedh.

Ex annotatione Hyldenii 1684 den — Majj.

Fröösunda Sochn.

(Pastor Hr Jöran Leyman tillstädes.)

1. En Runasteen i Kyrkiedören.

2. Uthi Höghkorn Ibidem finnes en Graffsteen Uthuggen medh Munkestyl och som en vapn opå; sammaledes på kyrckiogården en sådan.

3. På Skrefstadh ägor finnes en Borgh såsom ehn Skantz medh rundh mur omkring stor som en kyrckiogårdh medh 2:ne portar eller utgångar.

4. Sammaledes på Ottestadh egor finnes sådan Borgh såsom en Skantz elter Slott-rund och stoor som en kyrckiogårdh, Ottestadh borgh kallat.

5. J Odenlunda hoos Matz Bertilsson ligger ehn Runasteen på gården med Runaskrift pårythade. (sic)

6. Uthi Åvasta giärdet synes Platzar såsom grafvar och grafveställen Policaudria nembdh. (!)

7. Uthi Wreda en Backa Ryssebacka ben:dh, på hvilken orth skolat ståt Feldt slagh medh Ryssar, skall och der liggia Ryssar begrafne som förmenes.

8. Uthi Thorsholma giärde finnes en källa sanet Olofs källa vidh nampn, vidh hvilken skolat mycket af guderit varit och många hafva der uthi ofrat Penningar och annat.

9. Sancti Olai bildh med Crona ock Byla finnes i Fröösunda kyrckia.

10. Uthi Fröösunda kyrckia finnes och Relationes (sic) S. Brigittæ in folio.

Waltuna Häradh Waltuna Sochn.

1. På Lindöo ägor finnes en Platz Bulebroo kallat och straxt hoos 4 Runestenaar.

2. Wydh Lindöo by finnes 3 Jordhögar, men hvadh dhe märkia och inbära veet ingen.

3. J Suursta giärde finnes ett Bergh medh Runaskrift, hvilket och kallas Runa Berg, men ingen vyddare sägn.

4. J Grana giärde en Runasteen.

5. Uthi Nähle giärde på ett Bergh finnes Runaskrift. Item vid gården en Runasteen.

6. Wydh Mälösa en Runasteen.

7. J Lindöo giärde sammaledes.

8. Uthi Valtuna Tingzstuga uthi Spysen ehn Runasteen.

9. Wydh Bellestadh Sätægård nedre vydh siön finnes 2:ne Runestenaar på skrefne. Item vydh samma Sätægårdh Jordhögar och steenlagde grundar deels fyrkantige, medh (sic) dess bemärkelser veet ingen uthan repræsentera sigh såsom grundvaler till huus och kyrckior.

10. Wydh Lindöo Byen steenlagde grunder såsom grafställen.

11. På Mörby och Richeby egor finnes någre hopburne stenhögar.

12. J Mälösa Fäagårdh eller Ladugårdh finnes ehn Runasteen.

13. Uthi Gällestadh Eng ett Bergh medh Runaskrift men ingen förstår dess innebärande.

Frestad Sochn.

1. På Odeslunda giärde straxt vidh kyrckian, een hoopburne steenhögh, ingen vyddare sägn derom.

2. J Frestadh kyrckiemur 7 stycken Runestenaar *).

3. Wydh Haarby gård 2:ne Runestenaar.

*) Liljegren har nio.

4. Uthi Smedby giärde en Runasteen.
5. Wydh Fellbro ett berg med Runaskrift; Item en Runasteen.
6. Wydh Eckeby ett Bergh vidh Igellvadet uti Rytadt. *)
7. Hoos Läns Mannen i Odenslunda finnes 2:ne äldrige Bref om någre hundra år opå Tingzplatzen i Häradet, som då skulle vara vjdh *Gulebroo*, der nu ähr Rätteplatzen.
8. På Kählstadh skogen een stoor Runasteen oprest med Runaskrift, dess betydningh veet ingen referera.

Hammarby Sochn.

1. I Sacristie muren en Runasteen.
2. På kläckare gården sammaledes.
3. Wydh Hammarby byn 2:ne Runasteenar. Item steenlagde Rundelar och grundar såsom bemärkelse till griffeställen.
4. På Vydz Egor 3 Runasteenar.
5. I Brunby giärdet en Runasteen.
6. I Pryninge giärd straxt vydh byn 2:ne Runasteenar pårytade mehd stenlagde rundelar såsom griffeställen.
7. Vidh Tiursåker en Runasteen.
8. Wydh Hargh på Odensholmen finnes ehn Runasteen.
9. J Hargs giärdet på Faste Berget uthuggit Runaskrift.
10. På Willunda ägor en Runasteen.
11. Uthi knädby (?) Engtz täct en Runasteen.
12. Emällan Lööth och Korpulla en dito.
23. I Mylunda en Runasten.

Wada Sochn.

(Pastor Hr Jöns tillstädes.)

1. Wydh lille Benhammars Bron står ehn Runasteen pårytat.
2. Emällan Wada kyrckia och siön finnes åthskillige grafställen medh steenlagde grundar, deels fyrkantige, deels uthi 3 hörnen, medh mehra notabelt, som der finnes; der sammastädes ähr och fundne 2:ne lik, begrafne då dhe der grafvit efter Sandh.
3. Uthi Semby Tompt finnes någre Rundlagde steengrunder.

Angarn Sochn.

1. J kyrckiodöreu finnes ehn Runasteen medh Runaskrift omkull ligiande; mehra för liudes i denne Sochn iuthet.

(Antekning medh blyerts): "Årsta en borg. Bäcksta 2."

Össeby Sochn.

1. På Brotteby ägor stora hopburne Jordhögar, men finnes ingen synnerlig sägn derom mehra.

*) Törhända Hällristning.

Mehra notabelt förefaller inthet uthi detta Häradh.

Åkers Skiepzlagh. Åkers Sochn.

1. J Berga gierde een Runasteen. Dersammastädes och liknelse aff Jettegraffar.
2. J Smedeby gierde en Runasteen.
3. Uthi Gnisslinge giärde en dito.
4. Wydh Åkers kyrckia, berättas vara i Präste giärde och ängen åthskillige stenlagde rundelar, och liknelser till griffter och slykt.
5. J Taliö giärde finnes steenlagde grundar deels kantige deels runda.
6. Uthi Husseby giärdh finnes ehn stoor Jordhögh och flere små kringh; om (?) berättas vara döde forna tyder der städes begrafne.
7. J Ströms Engh finnes Qvarlefvor och licknelser efter huus, emädan grunden och trappan ännu synnes; ingen vidare berättelse.
8. På kyrckio gården ehn Steen med Runaskrift.
9. Vydh Smädeby Sätegårdh finnes ehn källa uthi ett Bergh rund, men ingen vy-dare sägn.
Item på dess holmar och bys Egor een källa; dess betydning veet ingen.
10. På Frösätra egor finnes griftestellen medh Steen kringlagde, och således mångestädes i denne Sochn.

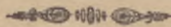
Ryela Sochn.

1. J Staafz Engh finnes ehn Runasteen medh Runaskrift ingrafven.
2. Neder vydh Salt siön vijd Östanå Sätegårdh ähr ehn Skantz ben:dh Grönborgh till Bröstvärn för Fyenden.
3. Item straxt hoos åthskillige Steenlagde Jordhögar, grunder såsom liknelser till För-nahme mäns griffter.
4. Wydh Bergby giärde finnes någre Jordhögar men (med?) steen belagde såsom licknelse till Ättegriffter.
5. Uthi Prästegiärdet finnes ehn högh vijd nampn Kysbergz backa, kringlagd aff steen såsom en Skantz, ingen vidare sägn.
6. Uthi denne Ryela kyrckia finnes ett stort och Groft Been, som Pastor Loci Hr Anders berättar vara en Ryggeknota aff Folck, mehra finnes inthet uthi detta Häradet.
Detta således vara efter Pastorum och andre gamble mäns relation granneligen Uthspanat, och efter giörligste flyt antecknad och i pennan fattadt, att intet ähr lagt dertill eller tagit ifrån, aff sådant som i denne orthen kunnat finnas, Attesterer Undertecknad aff Tarff den — Julij Anno 1673.

Abraham Pedersson Winge."

(Sigill.)

Anm. Skiljetekningen är till en del ändrad. Vid handlingens begagnande bör hufvudskriften rådfrågas.

Minnesmärke i Nerike.

Det är af vigt, att åtminstone märkligare fornlemningar i landet blifva, innan de allt för mycket vanställas, eller alldeles förstöras, troget aftecknade och tillförlitligt samt fullständigt beskrifne. I alla landsorter finnas minnesmärken, som kunna hit föras, och vi fästa oss denna gång vid ett sådant i det ännu obeskrifna Nerike.

Hvad på flere ställen är yttradt rörande Södermanlands skaplyne och fornminnen kan till stor del lämpas äfven på Nerike, och äfven sockenfolken i de båda landskaperna hafva det gemensamt, att, socken för socken, vara i mycket skilda. Allt utvisar äfven här en forntida *befolkning af flere små stammar, på omflutna öar och holmar.*

I sydöstra Nerike är en socken, som heter *Stora Mällösa*, om hvars innebyggares egenheter är i en föregående årgång af Runa något taladt. Socknen ligger mellan sjöarna Hjelmaren och Qvismaren, samt skall i gammal tid hetat *Midlandsö*, hvilket namn på socknen, enligt Hallman, läses i flere bref från medeltiden. Namnet *Mällösa* skulle vara deraf ett förkortadt och vrängdt uttal. En annan socken i närheten heter *Lilla Mällösa*, och skulle i forntiden här sålunda varit tvänne *Midlandsöar*.

På Ekeby ägor i förenämnde Stora Mällösa socken, icke långt från Församlingens kyrka, finnas på en med granar och björkar beväxt, icke särdeles betydlig, höjd flere ättehögar, grafkullar och stenkretsar, samt en stor, likväl icke jordfast sten, kallad *Jättesten*. Folket berättar och tror, att på den tid, då "jättarna rådde i backen," stenen ofta blifvit af dem slungad mot den nybygda kyrkan, men att den alltid återstudsat hit.

På samma höjd — den kallas i dagligt tal *Thorsbacken* och *Thorebacken*, äfvensom ibland, såsom i flere skriftliga handlingar, *Thorshammarbacken* — är nedan aftecknade minnesmärke, beläget på en jämn, men nog stenfull, granbeväxt plats mel-

lan högarna. Det utgör en Kiludd af rätt egen beskaffenhet. De tre uddarna eller kilarna, hvilkas yttre sidor bilda inåtböjda rader af större klumpstenar, sluta med nära en och en half alns höga samt resta stenar. Dessa tre stenar hafva ett afstånd från hvarandra af nära tio famnar. Stensättningens inre är fylldt med smärre sten, lägre än kantstenarna.

I den sydvestra kullerstenskantningen äro, midt emellan de två uddstenarna, tvänne, på fem och en half fots afstånd från hvarandra resta stenar, den ena sju, och den andra sex kvarter hög. Mellan dem ligger en flat håll, hvars yttre sida går i jämn sträckning med stensättningens ytterkant, men som i öfrigt icke obetydligt inskjuter inom stensättningen. Den är nio kvarter lång, samt något litet öfver en aln bred.

Häraf, äfvensom af bifogade afbildning *), lär man kunna göra sig ett ungefärligt begrepp om detta sällsamma minnesmärke, hvars like, så vidt vi känna, finnes blott på ett enda ställe i landet, nämligen i Halland. — Rörande dess forna bestämmelse, så kan derom föga, eller rättare alls intet, med visshet sägas. Vi tro, att det icke är en graf; dervid stödjande oss hufvudsakligen derpå, att underlagsmarken, som hvilat på en vidsträckt berghäll, är ytterst grund, och vid undersökning icke visat ringaste tecken efter graflemningar, hvilka eljest icke saknats i de omgifvande minnesmärkena.

I en liten uppsats: "Om cultu deorum eller Religione paganica," författad af Johan Hadorph, och förvarad i Kongl. Bibliotheket i Stockholm, säges att på orterna kring Örebro och Glanshammar finnas stenar och stenläggningar, "på hvilka dhe än ofra Tore emoot Tannevärk;" och Johan Gustaf Hallman sjunger i sitt "Urqvåde til Nerikes Känning" (Handschrift, 4:o, i Skolbibliotheket uti Örebro):

"Namn och rum i Nerike fins af gudars gårdar,
Fast på sätt som heden tid folket dem ej vårdar;

— — — — —
Thorshammar ligger der ej långt ifrån den kyrka,
Midlandsöeboar få sanna Guden dyrka."

Vid vårt besök på stället i Augusti månad 1843 hade vi tillfälle att rådföra oss endast med en ung soldat, Jonas Ekholm, hvilken blott viste omtala, att i gammal tid en Konung Thore skulle stått på den flata hällen mellan de två resta stenarna. Mer hade han att språka om det ofvan omförmälta "jättekriget."

Det må sist tilläggas, att Nicolaus A. Zenius i sin eljest fullständiga uppsats om socknens fornlemningar, actum *Medelösa* prästegårdh den 12 Junii Anno 1667, icke har ett ord om minnesmärket.

*) Hvilken Träskäraren likväl icke rätt nöjaktigt utfört.

Blommor ur en Svensk Örtekrans.

(Forts. fr. föreg. häfte.)

Tredje Flocken.

1. SVÄRDSLILJA (*Iris pseudacorus*).

(Goth. uttalet af lilja är: liljå; Vestm. pl.: liljur, eller närmare liliur. — I södr. Sverige höres oftast pl.: liljer.)

Svärdslja, som läses hos Ugla, Pr. Næsg., 1734, p. 39, kunde vara = Svärds-lida, men är trol. tryckfel.

Svä-**I**-gräs, Vahlenb. — Roslagen: Svärds-gräs. Linn. Fl. Namnet afser de svärdslika bladen. Liksom i flere Norska bygdemål, hafva i åtsk. Svenska Landsortsmål, l, r och rd ett tjockt **I**-ljud.

Fläje: Skåne (östr. Lyngby). Linné 1749. S. R., s. 359, och efter honom flere. — Uttalet af namnet är kring Lund och Malmö: Flöje. F. R. Ask. — Dan. Flæg och Flæk (Poa). Namnet afser de flakiga (Vestm.), lång-platta bladen. Flake är i Vestmanländskan ett långbrett bräde, eller trä i allmänhet, äfven flat vagusbotten. Hithörande verbet fläka betyder — icke, såsom man i allm. uppger, klyfva, men utbryta el. utspärta tvänne el. flera vid hvarandra fastsittande delar. Ett sådant fläkt utseende ha ifr. örts blad, och namnet har alls intet att skaffa med bladens svärd-likhet. — Isl. Flak, Flaki, Fläki = något bredt.

Gula liljor: Nerike, Wahlenb. — Vest. Vestm. Dbk. — På sednare orten säges likväl alltid: Liljur. Namnet nyare.

Bäck-liljur: allm. Namnet afser växtstället.

Säfja-blomma: Bohuslän, Linn. — Träffas ofta tillsammans med Säf (*Scirpus*), och detta har föranledt namnet. Säf är trol. ett urnamn, återgifvande bladens susning i vattnet.

Äldre namn:

Gul Vattulilior, 1638, Franck, Sp. Bot. Han har ock: Sverdzlilior. Svärdsblad (*Acorus adulterinus*), 1694, Cl. Goth. — Stephanus, Nomencl. Lat. Dan., 1645 — har blott: "*De Lilier, som voxe i vandet.*"

Blomstret heter på Ferö: Megia, Dan. Mae (?).

De flesta insjöar och rinnade vatten, äfvensom lågländtare ängar, i medlersta och södra Sverige, prydas af den ståtliga Svärds-liljan, hvilken på mer än ett ställe synbarligen äfven

qvarstår som tecken till forna Vattuleder, såsom i flere sänkningar norr om Mälaren, där den är från år aftager och på större afstand från vattnet i mannaminne alldeles utdött.

Intet spår finnes, att blomman varit föremål för någon helgd. Knappt någon gång har jag sett henne i allmogens blomsterprydnader. — Bönderna hafva det märket, att när Svärdslijlan sent om hösten håller sig grön och frisk, ett godt och isynnerhet rägnrikt år skall stunda.

Femte Flocken.

2. FÖRGÄT-MIG-EJ (Myosotis).

(Ugla Præf. Næsg. 1735, har: Förgät mig intet. Se vidare bland äldre namnen).

Förgäs-mi-nikk. En m. allm. förvridn. Se bl. äldre namnen. Vigten på *ä*.

Förgät-mi-ai: Gottländsk böjning. Vigten på *ai*. C. Säve.

Ajia-mej: Eul. Wahlenb. en förvridning af ofvanst. namn 2. Det höres tämligen sällan.

Ju längre, ju kärare: Lima i Dalarna. Jfr Gezelii Beskr. om Lima, Handskr. i von Engeströmska Bibliotheket.

Fisk-ögon: Nerike. Wahlenb. }
Fans-ögon: Skåne. Wahlenb. } Se nedan.

Äldre namn:

Mus-öron; Franck, Sp. Bot. 1638, och Smith (1546): Lilla Musören. Dan.

Den äldsta kända anteckning af namnet "Förgät mig icke" förekommer i en år 1684 tr. *Orbis pictus*. Den tillhör Hr G. E. Klemming. Derefter 1685 i Rudbecks Hort. Botan.: Förgät mig intet. (G. E. Klemmings exempl.) — St. Stephanus (N. Lat. Dan. 1645) har namnet: Je lenger, je lieber, som påminner om vår allmoges: Förgäs-mi-nikk m. fl., och är, ss. detta, "karakteristiskt." — Rudbeck (1685) ger ock en utländsk ört — "Camphytis vulg. lut." — namnet: Ju länger, ju kärare.

Isl. Jomfrue-Soley (Hornem., enl. Registr.), samt Kattar-auga.

Norrige. Jomfrue Soelöje, Stolten Hendrik, m. fl.

Ferrö. Hoi-luus.

De prunkande namn, som man utomlands slösat på detta lilla fagra blomster, hafva ej vunnit insteg hos svenska allmogen, icke ens det här ofvan främst uppgifna, hvilket ännu i dag intet är folknamn. Ej håller är blomman i särdeles tycke, utom i städerna och deras nejder, där, såsom bekant är, deraf bindas kransar, hvilka till prydnad förvaras i fat, fyllda med friskt vatten. Med säkerhet kan deremot antagas, att namnen *Fiskögon* och *Fansögon*, hvilkas hänsyftning lätt inses, äro fullt inhemska, ehuru knapt urgamla. Samma syftning ligger i ett af de Isländska och i det Feröiska namnet, samt får sin *hufvudsakliga* förklaring deraf, att örten *ratas af samtliga husdjuren, och ansetts vara dödande för får*. Den lilla *Blåvifvan* — Prim. farin. (Jfr N:o 3) — är föga större, men vida mindre utmärkt, än denna; och likväl har man på vifvan, allt sedan medeltiden, slösat de älskeligaste namn; likaså på den ännu oansenligare *Fogelörten*. Sådant kom-

mer af dessas användbarhet, särdeles i gamla tider. De äldsta växtnamnen säga dock sällan eller aldrig egentligen en örts nytta, eller dess andra lägre egenskaper, men äro poetiska uttryck, såväl i anledning af dessa, som isynnerhet af örtens högre egenskaper, såsom utseende, färg, förmenade *krafter*, m. m.

I Norrige bär likväl Fansöгат det täcka — men denna ört visst icke af gammalt tillhöriga — namnet *Jungfru-solöga*. Solöga — både Isl. ("*Soley*"), Feröiskt ("*Sovlia*"), Norrskt ("*Solöie*," m. fl.) och Svenskt — är ett af Nordens äldsta blomsternamn på de höggula Ranunculerna, utan tvifvel uppkommet redan i hedendomen, och sannolikt mythiskt. (Det förtjenar upplysas, att namnet, hvad beträffar Sverige, håller till egentl. i Bohuslän, Dalsland och vestra Verml., hvarifrån det följer fjällen norr ut. Island och Norrige, der det genom sammansättningar, med tiden bildat de skönaste blomsternamn, såsom *Guld-solöga* (*Hieracium*), *Blod-solöga* (*Viola*), m. fl., tyckas varit dess vagga. Till östra Sverige, så i norr som söder, har det aldrig hunnit).

3. BLÅ-HVIFVOR (*Primula farinosa*).

Blå Maj-hvifvor: Wahlenb. — Oegentligt lämpas väl den förr gifna förklaringen öfver namnet Hvifva på detta blomster; men en annan kan svårigen gifvas, om icke Hvifva här är = Vif = ung flicka, kulla.

Lärke-blomster: Upland. Wahlenb. — Synes häntyda på blomningstiden. Förkommer äfven hos Bromelius, 1694.

Sval-blomster: Roslagen. Wahlenb. Likaledes.

Häst-ros: Rättviks Fl. Dal.

Marieblomma: Gotland, Linn. — För sin prydlighet, under medeltiden, uppkalladt efter den h. Jungfrun. — Äfven hos Bromelius. *Cloris Goth.* 1694.

Maj-blomster: Östergöthland. Linn. — En förvriddning af Marieblommor, afseende blomningstiden.

Majer: Svecis. Linn. — Sammandraget af Majblommor, som är en förvriddning af Marieblommor.

Mjöl-ört: Blekinge. Wahlenb. — Roten skall fordom — troligen redan under medeltiden — blifvit använd till bröd.

Mel-blomster: Skåne. Linn. — Se näst ofvan.

Liljor: Nerike. Wahlenb. — Sannolikt rättare: Liljur. — Liljor höres väl alldrig i Sv. allmogens tal-språk.

Äldre namn:

Göke-blomster; Johan Palmberg, Sv. Örtekrans. 1684.

Engle-stierna; Palmberg. "Är mycket liffligh att åskåda medh sina purpurfärgade blomster."

Det lider ingen tvifvel, att detta blomster — för rotens användbarhet — under medeltiden och törhända äfven längre tillbaka, varit mycket hylladt. I några få småstäder

hålles det i små qvastar väl ännu till salu af bondflickorna, men är på de flesta orter föga bemärkt, om icke därför, att det tros utvisa en svag och ofrugtbar jordmån.

4. KONGS-LJUS (*Verbascum tapsus*).

Kungs-Haus: Gotland. Carl Säve. — "Hela örtens ståtliga rakhet och höjd, samt hvitbleka färg, förklarar tillräckligen namnet."

Ljus-brand: Namnet gammalt; se nedan. Jfr i öfrigt ofvan.

Trollkärings-slända: Norrland. Wahlenb. Medelpad, Linn. Äfven detta har afseende på den utmärkta blomsprans likhet med jän slända.

Katta-rumpa: kring Lund och Malmö. F. R. Ask. — Afser blomspran.

Räfva-rumpa: kring Lund och Malmö. F. R. Ask. — Likaledes.

Äldre namn:

Liusebrand; (*Tapsia*). Fr. Medelt. enl. Sv. bearbetn. af Härpestreng; Jfr N. D. Mag. D. 11, h. 2. Namnet förekommer ock i Ben. Olai Läkerebook 1587, samt i Francks Sp. Bot. 1638.

Lysibranzs-rotir; läses i en föreskrift fr. Medeltiden mot boskapssjuka. Receptet, oss meddeladt af Georg Stephens, är märkeligt och nog vidskepligt. Skall snart allmängöras.

Kongzspijra: Franck, Palmberg, m. fl.

Norrig. Kongstaka, m. fl. — Dan. Betler-lys, m. fl.

Främst förtjenar denna blomma uppmärksamhet derföre att allmogen ännu ofta gifver henne plats i sina blomstertäppor, eller, där sådana icke finnas, på mullbänkarna; och detta icke blott för dess prydlighet, utan äfven för blommornas behagliga lukt. — Bladens ulliga fjun äro fordom använde till tunder, äfven till ljusvekar, hvartill det ock ännu någon gång brukas af fattigare i Vestergöthland och Vesterdalarna. Medelst fröens kastande i vatten, för att döfva småfisk, bereder sig ungdomen här och där ett nöje.

5. QVES-VED (*Solanum dulcamara*).

Namnet Qves-ved häntyder på örtens nytta i febrar. Isl. Qveisa = feber, kolik. Samma härledning har Isl. Qveisu-gras, *Trifolium fibrinum*, samt Sv. Qves-rot, *Bryonia alba*, m. fl.

Bitter-söta, Wahlenb. — Namnet afser växtens smak.

Mat-leds-qvistar: Vestergöthland. Linn. Se ofvan.

Will-bär; Vermland. Linn.

Puka-ris: Halland. Wahlenb.

Trull-bär: Södermanland. Linn. Kolmorden, Dbk. — Cl. Got.

Ormbär: Östergöthland. Linn. — (= Bos-ört?)

Galen-bär: kr. Lund och Malmö. F. R. Ask.

Alla dessa namn förklaras tydligen af örtens fadda och vidriga smak.

Bos-ört: Blekinge. Wahlenb. — "Bos är troligen genit. sing. af bo; sål. Bos-ört = hem- eller hus-ört, emedan växten trivdes vid gårdar, och växer i murspringor." — Bos-ört kunde eljest vara = en ondört = bus-ört. Jfr de öfrige namnen på örten; äfvens. afses bör, att namnet är Sydsvenskt. — Bose är (i Blekinge) = orm.

Äldre namn:

Nat-skatta, Nattskatte-gräs förekommer hos Ben. Olai 1587, och hos 1600-talets författare.

Besk-söta, Skogz-rankor }
Qwes-ved, Qwes-bär } Cloris Goth. 1694.

Norrig. Troid-bær, Kipp-lyng (!), Æte-ved, m. fl.

Norriska och äfven Norrländska bönder begagna örten, sedan den blifvit urlakad i vatten, till häfvande af smittor, samt i stället för tobak; men den hålles af någre för ru-sande, ja, till och med för undergörande!

Vi erinra oss, huru, något efter 1820, en gumma i norra Vestmanland för sina bekanta beklagade sig, att hennes enda ko mer och mer började magra och tvina, såsom hon förmenade, till följd af förtrollning; och då desse tillsporde henne huru hon trodde trollskapet bedrifvas, uppvisade gumman några vippor af denna ört, dem hon sade sig hafva funnit bland fodret i foderladan, och ansåg vara ditsmugne af någon illviljande, samt väl-lande det onda.

6. ÄNGEL-ÖRT (*Angelica archangelica*).

Helge-ands-ört; Wahlenb. — Namnet härleder sig från medeltiden; men förekommer icke, såvidt vi känna, i skriftliga handlingar.

Wann-rot: Lima och Transtrand. Fl. Dal. Ordet Wann häntyder på Isl. Hvönn, Norrig. Kvann och Ferrö Kvonn, men kan svårligen härledas.

Quanne: Dalarna, Wahlenb. Se ofvan.

Qvanna och Qvann-rot: Särna och Idre. Fl. Dal. Se ofvan.

Sqvättor: Öarna i Bohusl. skärgård. Kalm, 1742. "Emedan barnen sqvätta, det är spruta vatten med dess stjelke." Eg. Ang. sylv.

Slöke: Elfdalen i Vermland. Linn. — Trakten kring Lund och Malmö, Fr. Ask. — I allm. tilldelas dock detta namn Angel. sylvestr. — Af slak, eller slo-ka. Eller ock af slicka, sleke; då örten, särdeles dess ihåliga stäng-lar, äro smakliga; deraf ett annat namn på växten: Slökes-tut = ett rör, en tut att suga, slicka på; Norrig. — Den förra (Carl Säves) här-ledn. är dock tvifvelsutan den rätta.

Bröst-ört: Wahlenb. — Afser örtens smaklghet.

Äldre namn:

Forn. Hvann och Huannir; Ol. Tryggv. Saga, samt Hervara Saga. Se nedan.

I Arne Magn. handskriften från Medeltiden, 792, 4:to. Chart. Membr. är "Angelica" upptagen, men utan öfversättning af namnet. — St. Stephanus (Nomencl. Lat. Dan., Hafn. 1645) uppger Danska namnet Eddelgod (= Ädel-god?).
Helga Trefaldighet-ört, Franck, Sp. Bot. 1638.

Norg. Kvann, Sloke m. fl. — Joll = örtens stjelkar.

Isl. Hvönn, Æte-hvönn.

Ferö. Kvonn, Slokia.

Denna ört, isynnerhet dess stängel, har sedan uråldriga tider varit af allmogen ansedd för en läckerhet, hvilket gamla Nordiska urkunder tillräckligen intyga. Redan i Konung Olof Tryggvasons tid utgjorde den i Norrige en handelsvara, hvarom 99:de kapitlet af hans saga lemna intyg. "Tida en vårmorgon begaf sig konungen ut till torget, där honom kom till mötes en man med mycken och underligen stor angelika (meþ huannir margar oc undarliga storar). Konungen tog en angelike-stängel (hvanniola), och bar den hem till Drottningen, såsom gåfva." — Huru samme konung lät med tillhjälp af en angelikestängel införa en lefvande Orm i Röder Ramme, omtalas i sagans 86 Capitel. Stället är dunkelt, men torde genom forskning kunna förklaras. — Om de gamles *Huanna-gådrar* — inhägnader, i hvilka Angelikan särskildt odlades — lemna gamla lagar, ss. *Grågåsens*, flere underrättelser.

På Island, der många ställen bära namn af örten, äro örtstjelkarna, hvilka der uppnå den storlek, att en karl kan träda armen in i den ihåliga stängeln, äfvensom roten ännu i dag viktiga och helsosamma lifsmedel, och hafva det varit sedan uråldriga tider. Af ett gammalt åtkomstbref på skinn, tillhörigt Sötlöksdal kyrka på ön, underrättas man, att kyrkan fått i årlig gåfva så mycket *Hvannir*, växande på Fogelberget, som sex karlar kunde på en dag uppskära, eller ock en karl på sex dagar. Olafs. Sid. 431. — Sådant måste visa, att Angelikan äfven der varit en viktig handelsvara. — Ännu 1546 yttrades, att Angelikan är "i alle land bekendt, saa at huer mand wed aff hende at sige, oc huer wil haffue hende i sin haffue."

I likhet med så många andra nyttiga inhemska växter har den likväl mer och mer blifvit förgäten, ehuru smaken för densamma aldrig förlorats. Ström i dess beskrifning om Söndmör anmärker om växten: "ätes af bönderna med begärlighet. Ja, det har bland dem förr varit brukligt att i flockar resa till fjällen, näst för midsommardagen, likasom till ett gästabad, blott för att äta *Joll*." — Något dylikt är äfven sagdt om Lapparna (*Læstadius*), hos hvilka, likasom hos Norrländningar och Dalkarlar, ängelörten ännu är en kär spis. — De gamle beskrefvo i en gåta, som är förvarad i Hervara Sagan, denna ört sålunda:

"Hveriar ró þær rigna

á reginn fialli?

elur kvan kona

mær vit meyeo

maug of getr

ok eigot þær vardir vera."

"*Fiallhvannir* tvær

fantu standa

ok þridia unga

þeirra í millom."

Sjette Flokken.

7. LÖK (Allium).

Lauk: Gotland. Carl Säve, "Gotländska Blomsternamn och Blomstersägner," Hskr.

Löäk: Enligt uttalet i trakter af Vestmanland och nordvestra Södermanland. Vigten på ö.

Äldre namn:

Lauk, Laukr läses i flere gl. Urkunder, såsom Hervarar-Sagan, Völsunga-Sagan, m. fl., äfvensom i den poetiska Eddan. Sagornas och fornqvädenas Geirlaukr kan till slaget möjligen bestämmas. Verellius öfversätter, icke oäfvat, ordet med Skaft-lök, men Afzelius, alldeles orätt, med Svärds-lilja; Arne-Magn. öfvers. af Eddan har: allium capitatum (hufvud-lök). — Namnet kvarstår ännu uti Isl. Géirlaukr, och i Engl. Gar-lick, bägge der bemärkande Hvit-lök. Anglosaxiskan har äfven Gar-leec.

I den af Arne Magn. handskriften från medeltiden läses: Huter löker, samt Rödhir löker; äfven: Lokir och Klöfflögh.

Stillans-gröna; Palmberg, Sv. Örtekrans, 1648. — En handskrift af Völsunga Sagan har: Grænn laukr i st. f. Géirlaukr, men hvilket ansetts orätt (såsom här användt. Det är emedlertid ett fordom gängse, sjelfständigt namn).

Löök; vanligt i 1500 och 1600 talens skriftspråk.

Isl. Laukr, som bemärker såväl fett, som en tjock och knölig rot, samt i allmänhet en saftfull växt.

Törhända står ingen ört i större aktning hos allmogen för sin läkekraft, och särdeles för dess förmenade verkan mot trolskap, än löken. Med Lök, Tibast och Vendelrot, bundna på den vallande boskapen, tro de gamle i Kolmorden och Tiveden den fullt skyddad mot Skogsrädet, och Lök-lag anses på flere ställen för undergörande, särdeles i kärleksmål, hvilket synes påminna om Völsunga qvädets lauk i laug, som skulle äga nästan samma kraft och verkan. — Men det blefve för vidlyftigt att omständligen anföra Lökens alla förmenade, undergörande egenskaper mot lika underligt åsamkade åkommor. För en sjukdom hos barn, bestående i vantrefnad och aftynande, samt yttrande sig i tår och fingerspetsar, hvilka Elfvorna då förmenas om nätterna di, användes nog ofta, och alltid under något vidskepligt grepp, löken.

Att Hvitlöken är Dalfolkets, samt i allmänhet Norrländska Allmogens största läckerhet, är nog känt; och redan i vaggsången underrättar Orsakullan sitt barn, att skogen (marken) är härlig, ty:

”Dar vāxa lökar,

”Dit ska’ vi fara,

”Dar ä’ godt tā’ vara!”

Samma tycke för lökens smaklighet och tillit till dess nytta synes varit rådande äfven hos de gamle. Med en lök undfågnade Hejmer den lilla Aslög i harpan, ”ty det är lökens egenskap,” tillägger Sagan, ”att man deraf må länge lefva.” Flere dylika drag att förtiga.

De gamle hyllade högt den storväxta ståtliga lökväxten:

”Sva var minn Sigurþr

Hiá sonom Giúka

Sem veri *geir-laukr*

Or grasi vaxinn.”

Och äfven i en sinnrik gåta, förvarad i Hervarar Sagan, är den tecknad (enligt Stephan Björnsons Is.-Lat. upplaga) sålunda:

”Hvat er þæt undra

”er ek uti sá

”fyrr dellings dyrum

”höfdi sínu visar

”á helvegu

”enn fótum til sólar snyr.”

”Gód er gáta þin

”Gestr blindi

”getit er þeirrar

”höfut veit

”í hlö-dymar skaut

”enn blöd í lopt á lauk.”

Den ännu gängse svenska gåtan om löken har föga tycke med ofvan anförda, och läver knapt kunna anses vara en förändring eller förvrängning af densamma. Jfr Runa 1847, sid. 42.

Tolste Flocken.

S. FEM-FINGERS-ÖRT (*Potentilla argentea*).

Gäs-ört: Trakten kring Lund och Malmö. Fritz Rolf Ask. Utan tvifvel en förväxling med *Potent. anserina*.

Äldre namn:

Blödört, 1684 Palmberg, Sv. Örtekrans. Äfven hos än äldre författare.

Isl. Mura.

Roten till denna var fordom här i norden ett af de vigtigaste nödbrödsämnena, och ännu förtäres den med begärlighet i norra landskaperna, likasom i Norrige och på Island, där ett ännu från medeltiden öfrigt qvåde om nygift folk vittnar om örtrotens användande, slutande sålunda:

"*Allu börn ok burur,*

"*Grofu rætur ok Murur.*"

Det är: De fingo barn och afkomlingar, de grofvo rötter och *murur*.

Nittonde Flocken.

9. GRÅ-BO (*Artemisia vulgaris*).

Bu: Särna. Fl. Dal. — Af bo, bostad, der örten bäst trives.

Gra-bo: Gotland, Carl Säve. — Af örtens gråa färg. Se vidare ofvan.

Åker-bu: Elfdalen Fl. Dal. — Se ofvan.

Bu-gräs: Lima Fl. Dal. Se ofvan.

Bu-ris: Dalarna. Linn. — Se ofvan.

Buner: Wahlenb. Sannolikt bönor.

Grå-böna: Småland. Linn. Se ofvan. Afser måhända ock blomvippans bön- eller ärtlikhet.

Bunke: Wahleb. — Af Isl. Bunki = congeries, strues, hop, hög; Örten växer samlad i stora rottufvor. Detsamma gäller om alla växter, som ha namn af Bunke.

Binke: Helsingland. Linn. — Se ofvan.

Bynka: Trakten kring Lund och Malmö. F. R. Ask. — Se ofvan. Stephanus (Nomencl. Lat. Dan. 1555) har *Byncke*.

Äldre namn:

Garboo 1445, Jfr Arn. Magn. 792 4:o. Chart. Membr.

Graabone; 1645, enligt Stephanus, Nomencl. — N:t Danskt.

Bynkæ; sl. af Medelt. Enl. den (förkomna) Stockh. handskr. af Harpestreng. Jfr N. D. Magazin, B. 11, h. 2, s. 168—169. — Smith (Lægebog, 1546) har *Johannis gordel*, m. fl.

Norig. Bue, Bue-græs, Bynke m. fl.

I visthus och i allmänhet i uthus träffar man rätt ofta vippor af denna ört, hvarmed luften tros renas. Dess hushållsnytta är icke särdeles allmän, men på några orter icke så ringa.

En Smäländsk legend, rörande denna ört och Malörten, anföres af Fries, såsom exempel på hithörande föreställningars utbildning genom lokala förhållanden. Det skall nämligen där vara en gammal *symbolisk uppfattning*, att *Malörten* betecknar ånger; men som dess närmaste släktning *Gråbo*, hvilken icke är märkbart bitter, i Småland är det svå-

raste Åkerogräs, endast genom största ansträngning utrotligt; så har denna der tagits för symbol för synden, hvilket förklarar ett i denna landsorts asketiska folkläsnung vanligt, eljest obegripligt, uttryck: *Gråbönan är en ond ört*, o. s. v.

Smith (Lægebog, 1546) påstår Gråbönan vara *gode och nyttige örter til quindfolk*; "di skulle" säger han "de optagis aff dem, oc holdis i ære."

10. KATTFÖTTER (*Gnaphalium dioicum*).

Katt-foti: Orsa. Fl. Dal. — Har afseende på hela den tass-rika växten. Se nedan. Katte-tass, oftare Katte-tassar: Gotland, Carl Säve.

Har-fötter: Trakten kring Borås i Vestergöthland. G. Wahlbom.

Härolings-tuppor: Dalarna, Mora. Dbk 1843. Se nedan.

Ärålings-tuppur: Elfdalen. Fl. Dal. — Detta och det föregående namnet bemärker: Har-fots-tuppor.

Hare-qvä: Dalsland. Linn. Vg. R. s. 235. Dbk 1843.

Mus-öron: Lima i Dalarna. Fl. Dal.

Evighets-blommor: Trakten kring Lund och Malmö. F. R. Ask., samt *Berättelse om Åsum församling i Skåne*. Handskr. i Engeströmska Bibliotheket.

Isl. Grá-just (Grå-ört). Olafs., sid. 430, samt B. Haldorsen.

Norig. Tudse-urt, Jasa-lamp m. fl.

Blomstret är ännu rätt kärt för bondflickorna, hvilka därpå binda *evighets-kransar*, de där ofta få plats under kistlocken, och tros skydda mot ondt. — I Dalsland får man i öfrigt skåda de sinrikaste prydnader af detta blomster. Förf. såg, sommaren 1843, i Laxarby socken i norra Dalsland, en Kristusbild på korset, af dessa blomster förfärdig af en vallflicka.

Så vidt jag känner, fästas vid örten i vårt land ingen märkeligare betydelse. Sådant är likväl förhållandet på Island, der den, åtminstone tillföre, "är vidskepligen använd, särdeles att afvända trolldom." Olafs Sid. 430. Möjligt är likväl, att en liknande öfvertro ännu på aflägsna orter äfven hos oss fortlevver, hvarom jag skall söka erhålla kunskap.

Tjugondeförsta Flokken.

11. AL (*Alnus incana*).

Alder: Norrland, Dalarna och Vestmanland.

Linn., Carl Säve. Dbk., m. fl.

Äldrä, Äldrä: Eltvalen. Fl. Dal.

Aulra: Vesterbotten. Wahlenb.

Aller; skall enligt Wahlenb. vara ett Norr-
ländskt uttal af Alder.

Alle: Trakten kring Lund och Malmö. F. R.
Ask.

Äll: Gotland, Carl Säve. Hit hör "Smålands
Älle." Jfr Runa, 1845, sid. 64.

"Någon grundbetydelse för ordet Al är nu omöjlig att upptäcka; lika litet som det är möjligt med öfriga trädnamnen. Ty de äro så gamla och hafva med högst obetydliga förändringar genom årtusende medföljt våra stamfolk från deras urhem uti Asien, att man numera icke, utan möjligen i Sanskrit, kan spåra deras uppkomst. Orsaken till detta sega bibehållande af samma ord för ungefär samma saker (träden), är väl den, att föremålen varit så stora och för alla lätt igenkänneliga." C. Säve.

Äldre namn:

Ald; läses i Herman Pålsons bref, gifvet Malung 1593, till Henning Pehrson, rörande Gustaf Wasas vistande i Lima. Detta bref är, så vidt jag känner, icke allmängjort, eller af Historieskrifvare begagnadt.

Aal: tillhör 1500 och 1600 talens skriftspråk.

Norska grundnamnet är: Ohr, Older.

Alen med sin mörka saftgrönska är en verklig prydnad för vårt land, och efterträder, såsom björken, sjelfmant den bortsvedjade barrskogen, hälst på lägre mark. Den har således fordom här i landet nog varit mindre allmän, än nu.

Såsom virke till fastare och gröfre arbeten är alen väl mindre användbar,

Alestafvar och björkehånk

Vara sagta året långt,

säger ordstäfvet, och:

Ölands-thok och *Smålands üle*

Hugg, och derom föga mäle!

ljuder ett gammalt Öländskt talesätt — men den är tjenlig och ofta använd till finare arbeten.

De stafvar eller käppar, hvilka allmogen på några orter, af detta trä, förfärdigar ("när Bonden går till Kyrckian om Sommaren, hafver han icke en Runstaf, så hafver han en god'Rönpåk, eller Alkiäp." Atl. III, s. 350.), äro för sin sinnrika prydlighet värda uppmärksamhet (se Runa 1844), och erinna sannolikt just om forntidens (särdeles Lapparnas) *Alestafvar*, vid hvilka något underbart varit fästadt, men hvarom man nu mer intet vet annat, än att de ägt ristade tecken och märken, öfvergjutna med den röda saften af träets tuggade bark. Rudbeck, Scheffer och flere gamla författare omtala Rättegångar, till följd af häxerier med sådana Alestafvar.

12. HASSEL (*Corylus avellana*).

Hässäl: Gotland. Carl Säve.

Häsl: enligt uttalet i trakter af Westmanlands och Nerikes Bergslag.

Äldre namn:

Hesle-lake läses i en "Nota medic. contra morbum pecorum," från Medeltiden, ur Kongl. Bibliothekets Handskrifter meddelad af G. Stephens.

Hnotskog; Samson Fagres Saga, Cap. 6, samt Alfs och hans mäns Saga, C. 16 och 17. Se nedan.

Isl. Hasl, Hesi.

Hasselbusken med dess nöt-frugt är i nordiska fornsagor ofta omtalad, och synes förr varit oftare använd ("Hofmännen drogo på jagt, men qvinnorna på *nötskog*," (a knot-skog) heter det icke sällan, såsom på tvänne ställen i *Alfs och hans mäns Saga*, C. 16

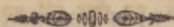
och 17), samt stått i rykte för undergörande egenskaper. Med Hasselstafvar utstakade, eller hasslade, de gamle sina valplatser (*hasla voll*, och: *setta up heslisstaingur*. N. Gest's Saga, Cap. 6); med qvistar af busken trodde de sig kunna framleta förborgade skatter, och med tillhjälp af Hasselnöten kunde man göra sig osynlig. Flere Landsk. lagar ha ock stadganden mot stöld af "nytter ok aldin."

Den nämnda öfvertron är ännu här och där vid lif, och greppen dervid synnerliga. Allmännast står likväl hasselbusken i rop för en förmenad egenskap, att förtaga ormar deras gift, hvarom mången bonde ännu är fullt öfvertygad; och var detta ännu på 1600-talet en öfvertygelse till och med hos de lärde. "När man slår en orm med en hasselstake," säger Palmberg, 1684, "så blifver han likasom döfver, hvaraf en part menar den stå emot ormagift."

En undergörande Hasselgren omtalas i en skånsk folkvisa, och *Kungshasseln* i Läderbro socken på Gotland förvarar minnet af en händelse ur medeltiden.

Den första Juli, Margarethadagen är på Runstafven utmärkt med en Nöt; bönderna hafva sedan gammalt det märket, att ymnigt rägn denna dag förderfvar nöterna. De säga:

"Greta väter i nöten!"

Folksaga.

(Uppteckning från Skåne.)

Nedanstående, gamla och vidt kringspridda, saga meddelas här ord för ord såsom den blifvit berättad af en bonde i Hörby socken, Frosta härad och Skåne. Uppteckningen angifver således ej mindre den nakna händelsen, sådan den genomgår alla öfverlemningar af sagan, än äfven egendomligheten i Skånska allmogens sätt att uppfatta och utbilda en slik lemning, samt derjämte uppteckningsortens mål, så i ord, som i talesätt (dels af Skånska, dels af Sk. Sv, dels af blott högsvenska ord), och, hvad minst bör förbises: Skåningens sätt att föredraga.

Man lär sig finna, att han är, i sistnämnde omständighet, fullt för fullo Nordbo: frisk, rättfram, full af lif: ojämn, fåordig, sagta, stundom tyst talande (liksom skogen!)

Med få ord: vår Skånska folkberättelse — på hvilken det ofvan (vidt eller bredt) sagda kan i sin mån lämpas — framlägges här *sådan den lefver* hos folket.

Öfversättning, ordförklaring, anmärkningar, och annat, sparas för en liten samling af *Sagor på Sv. Landskapsmdt**, deribland 2:e förändr. af den här meddelade (en fr. Blekingegränsen och en annan fr. Göinge härader), hvilken samling nästa år skall utgifvas. — Den här förekomande är

*) En orts "dialekt" uttrycker sig visserligen minst ren och omängd (i den mån neml. den verkliga finnes) i Sagan (blott Vallvisan i öfre Dalarna och trakter af Norrland äger den fullkomligt oblandad; men därför lär sig ingen vilja bestrida vigten och värdet af sagors förvarande, sådana de (med alla sina fel) lefva hos dem, hvilka de uppgifvas tillhöra.

meddelad af Magister Fritz Rolf Ask, som äfven bifogat några anmärkningar, isynnerhet rörande uttalens rätta uttryckande i ord.

Om Räfven, Bonen å Dragen.

De va en bone, som skulle gå i marken å hugga bränne. När han kom opp ett stiche, så hörde han på afstänn ett yntjelit läde, liasom ded hade vad nån slaven, ella en quinga i barnsuö, för å ge si. Så ge bonen borrt å skulle se va de va; då lå der en stor Drage inge i kullan. Bonen tittade ing, å flich se ojured å ble så rädder, så han språnt tebaga. Dragen ba'nom adt han skulle va så go å hjelpan ud derfrau. "Näei," sa bonen, "du bider mej!" Men dragen sae, adt om han ville bara hjelpan 'nom derfrau, så ville han göra'n så gott igén. Bonen ge då tebaga, å to steinen frau holled, så dragen kom ud. Å dragen lönte sin frälsare så, adt han bed'en i ånkelen. "Trodde ja inte ded" sae bonen, "adt du skulle bida mej, för såddan släjt känner ja!" Dragen svårte, adt gott de lönes allti mä ont. "Ded va löjn!" svårte bonen, "för, om nån gör mej gott, så ska ja göra'n gott igén." Då fau vi söga dommare i sagen," sa bonen. "De e ja nöjder mä," sae dragen, å de följdes udad väjen. När de hade nu gaud ett stiche, så ge der ett gammelt ög å bed i tuorna. Så sa bonen te öget: "had ska gott belönas mä?" "mä ont" sa öget. "Hår kan du sia ded?" sa bonen. "Jo, for e ja ung å tyer dra frist, så faur ja go föa, men sin ja blier gammal å inte tyr mera, så faur ja gau å schvälta." Där flich inte bonen nåt mähåll. — Sin gich di länger udad; då mötte di ett faur, som gick å bed på marken. Då sa bonen te fauret: "had ska gott belönas mä?" "Mä ont," sa fauret. "Hår kan du sia ded!" sa bonen. "Jo, for om sommaren faur ja gau å bära mitt to, men når hösten kommer, får ja gau å frysa, for då ta di toed å me." — Sin gich di länger udad; då flich bonen syn på en gammel räf, som gick å luska i boskanna. Så sa bonen te dragen: "bia här ett lide grån men ja gaur borrt." Då springer bonen borrt te räfven å hvyska 'nom i örad, å sir te'n: "si adt gott ska belönas mä gott, så ska du fau en å mina ligaste grisa å ett å mina ligaste låmm å en å mina gran-naste gäslinga, ja har på min gaur." "Hår ska ja dau göra?" sa räfven; "jo, möd mej på väjen, for ja har en drage å gråla mä här hånne." "Ja," sa räfven. När de nu hade gaud ett stiche, så möda di räfven. "Go da Michel!" sa bonen; "tack!" sa räfven; "had ska gott belönas mä?" sa bonen; "mä gott," sa räfven; "Nu ha vi raugad på den rätte dommaren!" sa bonen, "å nu ska ja väll har ea på min vederpart!" Räfven ville då ha å veda va di trättes om; dau svårte bonen, adt han hade hjolped dragen ud å ett hol, där hånne i barrjed, "å strais bed han me, de va väll inte rätt!" "Nä, kajten håller!" sa räfven, "ja vill gau å titta om ded e sannt, ni sier." Så följdes di ad, å når di dau komme te kullan, tittade räfven ing, å sa att han inte flich råmm där inge. "Ded ska du få se!" sa dragen å kröb så ing i kullan. Dau

vinkade räffen åd bonen, ådt han skulle trilla steinen for holled, som han osse gjore. Nu ble dragen inge engång inu, å räffen ville ha betalning for ded han vad abekat; men bonen ville inte följa mä hemad å gi 'nom de löfvade lächerbidana; "Nä," sa bonen, "du faur säl löba hem å hälsa frau me, så faur du vad där e löfvad." Räffen han löb åsta, å när han kom te gauren, tar han väjen te svinahused; där va soen mä en hal snes bra grisa. Räffen hälsa frau bonen, ådt han skulle ha en å hanses ligaste grisa. "Ded kan du väll fau" sa soen, "men lä me läsa fåst." "Gör ded" sa räffen; harpå soen sätter se på ännen, å dro te å skriga. Dau kom där en hel snes grisabyttinga ing i svinahused, å ess räffen inte tad te å springa derfrau, hade han bleed te en måromad. Sin ge räffen te gausahuset, å ville ha lide; hälsade sau på gausen, som va man öfver dom, ådt han skulle ha en å hans grannaste gäslinga. "Ded kan du väll fau," sa gausen, "men vi e så mögeda, sau vi behöfva to voss fåst;" "gören ded dau," sa räffen. Gausen gick då mä hela gausalyngen ud i dammen, som lä ve gauren, å räffen gick mä te dammen, å väntade på toningen, ådt han måtte fau lid å eda. Men gausen ba 'nom bia te di kom te lanns. Där sau räffen se osse bedran! Då gick han hän te faurahused, å kom ing te vären å hälsa frau bonen, ådt han skulle ha ett å hans ligaste lämm. Vären svarte; "ded kan du väll fau, men di e så spåa, å ja tror, om du tar me säl, sau får du litt å tugga på." "Ded e ja nöjd me," sa räffen. "Ha dau inte bråttom," sa vären, "ska ja visa de på gott rå: här e en li udanom; om ja springer opp pau den, å du bler neanfor å gabar frist, så ska ja springa i de, sau slepper du å tugga." Därme va räffen nöjder. Räffen sto neanfore, å vären språnt så frist te räffen, ådt han meste alla framtännen å trilla nåna slav ikring. Då försto räffen, ådt han hade ingen lycka mä smålheten. — Bonen, som va i skåfven å hoggde bränne hela dan, kom hem te qvällen, å frangade quingan om hon hade sett te nån räf på gauren om dan. "Ja har vest ded!" sa quingan; "har han fåd nåd här?" sa bonen; "nä de tror ja inte," sa quingan. "Ja, men ja tror, ådt han lurar pau våra gäss i nött; ja ved ingen bätter rå, än ådt vi får slaita dom, å ta te stan i mären, å sälja dom;" "gören ded" sa quingan. Då slaitade de en tretti stichen. Om ottemål skulle bonen mod stan, å räffen hade gåed på skavalt om nötten, å hörde här ded gick te i gauren. När bonen va dau resefäri, ge räffen i forväj å la sej mitt på väjen. När då bonen kom kjörandes, slo han opp övat å fe se räffen ligga på väjen. Bonen han trodde räffen va dö; gaur så hän å lägger 'nom öfver rompen mä snärtarefan tåltre rapp. Men han rörde se inte. Då to bonen 'nom i nachen, å kasta'n bag på lassed; sin gick han å söf å kjörde. Mellomti hade räffen go ti på se, te å eda märenmad; sögte så ud ded ligaste, som fåns på gässen: gumpen å bröted; å sin to han nåna på nachen, å ha te en annan maultid. Men bonen sau inte ätte sitt lass, utan kjörde te torred. När han kom did, sau hän ätte lassed, å varsnade, ådt räffen va väch; men han kunde

då inte sälja nåd å de därna, udan som han hade lided pänga, köffe han nåd stångjern, for han skulle beslå nåna jul. Mellomti mäns bonen va i stan, hade Michel rangad varjen i sköfven, å han bar sina gäss på nacken; dau de hälsa på hårandra, å räfven fortalde for varjen här han hade bekommed sin frokost, å om varjen ville ly hanom ad, så kunne han osse komma te litt å löfva vä (för han va udsvalten). Sin fortalde räfven sin historia, här han hade lurad bonen, å sa te varjen, adt om han ville gå å lägga se pau väjen om qvällen, når han trodde bonen kom tebaga, å tåla ett par snärtarapp, så kunne han få eda ded, som räfven lemnad. Men å skaen bler man vis! — Bonen, som kom i skomningen ifrå stan, flich se varjen ligga på väjen, å frodde'n va räfven igén. "Nå du faen!" sa bonen, "du ska inte lura me mera!" To så den ena jernstången, å gich hän å lägger 'en öfver lännen tå'l'tre tag, så de knagade i här lem. Varjen asade åsta, å ville ungan såddana slav, (å som villjyr hadade han se sä). Derätte om måronen ville räfven osse ha måronmad; ge så te forre bonagaur, å passa på nåna änner, som bonen rådde om, å som va oppe i sköfven i ett tjarr å skulle to se. Då passa räfven på, å skulle tad se frokost; alla ännerna gich i ra i ra på en smal stie mellom boskanna, å räfven satte se vä en tjörneboske, å vispade mä rompan. Men ded ble inte bäder, än rompan ble hängandes i bosken, å då han dro te å to den fäste, så gich rompan å. Räfven skamma se dau for te å ta fleer, udan ge å bar den i mungen, å de ånre flich gau i fre. När han nu kom å bar ånnen i mungen, mötte han varjen igén, å de hälsade på hårandra. Då sa varjen: "du har allti mad, så du inte schvälter, de e väll bra ded, men ded du vunged i den ena ånnen, har du tabat i hin." Räfven ble möd förargad öfer ett såddant or, å mente på adt han skulle väll hjelpan for såddan sju-ga. Da'n ätte om måronen gich räfven te sjön, for te å söga om han hitte nånna ålaholl, som han trodde se flöga nånna smau toska ella nåd anned, som de kunne kåstad på isen. Så hitte han en surer tosk, som han to å bång fast ve rompan; å så te å asa åsta män! — När han kom då te sjökånten, så möder han varjen igén, å de hälsa på hårandra. Varjen sa: "du har fischad, tror ja; å allri e du udan bu-gafylle!" Nå men," sa räfven, "behöfver du nåd, kan du osse gau å fische;" "hår ska ja då gjöra?" sa varjen; "jo," sa räfven, "ja har bara en liden rompanne, men så hogger fischen fast i 'en, når ja såded en time, ella nåd minger." "Kan ja gjöra lia-så, så kanhända ja kan osse fische;" "ja visst ded!" sa räfven "for du har länger rompa än ja." Varjen ge då ud på isen å hitte ett ålaholl; satte så rompan nör i hålled, å når han såded en stung, så begynnte de å svia bra; då sled han te, så att rompan gich å tätt ve. Då ble varjen arg mä beské, å mente på for se säl, adt han inte skulle söfva ingan han hade rangad räfven, å lönt 'en for gammal ost. Gich sau på spor ätte räfven. Men räfven, som allti passade på go foå, hade då sprunged i forväj, å kom så te en brung, som va mä trissetöj, så adt en spann hängde oppe,

å en nöre i brungen — men tommer. Räfven hoppa i spannen, som hängde oppe i hollad, å kom så nör te vanned, för Månen skente nör i brunnen, å räfven trodde ded va ost, som han sau der nöre på vanned. När nu varjen kom på sno ätte räfven, hitte han osse te brungen, å tittade nör; hälsade sau på Michel å frugade, va han gjore der nöre. "Jo, ded ska ja si de" sa räfven, "ja eder ost." Kan ja få en bid mä?" sa varjen, "ja ved inte hår de ska gau for se, udan om du, som e lid tongare än ja, springer opp i hin spannen, som e oppe, så kan du komma nör, å ja opp." Varjen trodde räfven en gång inu, å gjore som han sa. Å de lyckades så, adt räfven kom opp, å varjen nör; å når bonen kom ud, å skulle vanna sina kreg, satt varjen i brungen. Bonen hänte då amision, for adt sticha varjen, som mä hötjylvor å såddent derna.

Meningen e nu så adt Mickel fridde se i alla besvärliheder.

Gåtor.

(Forts. fr. föreg. Årgång.)

26¹⁾.

Litet och rödt,
Rätt som dä' flyger,
Faller dä' dödt — ?

(Eldgnistan.)

27²⁾.

Två hufvun',
Två armar,
Sex fötter,
Tio tår,
Fyra fötter i fläng — ?

(En man till häst.)

28³⁾.

Lille trölle
Låg på hülle,
Lille trölle
Trölle' ner;
Ingen man i detta lann'
Lille trölle läka kan — ?

(Ägget.)

29⁴⁾.

Ille bille
Sto' på hille
Ille bille
For i sär;
Ingen man
I detta lann'
Ille bille
Bigga (bygga) kan — ?

(Ägget.)

30⁵⁾.

Sonen går åt skogen,
Förr'n hans far ä' födder — ?

(Eldtändning; först rök,
sedan eld, låga.)31⁶⁾.

Det står ett trä allena,
Med två och femti grenar,
Ett bo i hvarje gren,
Sex ägg i hvarje bo,
En unge i hvar ägg,
Hvar har sitt namn — ?

(Året, med måna-
der, veckor o. s. v.)

32.

Bättre än Gud,
Sämre än Skam,
Döder man äter det,
Om lefvande äte det,
Skulle han dö — ?

(Intet.)

33^{a7)}.

Står på sten,
Hackar ben,
Klyfver näbb och tyter — ?

(Tuppen.)

33^{b8)}.

Står på en,
Böster ben,
Fläker horn och tutar — ?

(Tuppen.)

5) Fr. Blekinge.

6) Allmän.

7) Fr. Vestergöthland. — Tyter = tutar, ropär.

8) Fr. Blekinge. — Böster = slår, stampär. Fläker horn = spärrar ut, öppnar näbben.

1) Allmän.

2) Fr. Helsingland.

3) Fr. Vestergöthland.

4) Fr. Venjan.

34⁹⁾.

Det stod en man
Invid en vägg,
Med horngap och läderskäg;
Hvad heter han —?

(Tuppen.)

35¹⁰⁾.

Det står en sten,
Uppå vår ren,
Där ä' bröd,
Men inte' bakadt,
Där ä' vin,
Men inte' brändt,
Där ä' lik,
Men inte' dödt,
Där ä' barn;
Men inte' födt,
Där ä' brud,
Men inte' bröllop —?

(Ky.rkan.)

36¹¹⁾.

Det stod en sten
Uppå vår ren,
Had' fyra fötter,
Men inga ben;
Där va' spel,
Men ingen dans,
Där va' brud,
Men intet brollop —?

(Kyrkan.)

37.

Vi se det alltid,
Konungen sällan,
Gud ser det alldrig —?

(Sin like.)

38.

Det står en hund på Skälleberg,
Han skäller öfver haf och land;

9) Fr. Gotland.

10) Fr. Vermland.

11) Fr. Kolmorden.

Hans namn är sagdt,

Men ingen gissar det te' qväll —?

(Namnet är: *Sagdt.*)

39.

Påfven i Rom

Han hade en hund,

Han hette som du,

Han hette som jag,

Som folk,

Som få,

Som topp,

Som trä;

Som alla de djur, i skoga ä';

Hvad hette hunden —?

{(Hvad.)

40.

Bonden körde sju svin te' skoga,

Och miste fyra;

När han kom hem, va' det elfva,

Dock intet fler eller färre —?

(Bondens dräng, som hette
Miste, körde de fyra.)

41.

En väg utan sand,

En qvinna utan man,

En kyss utan kärlek,

En galge utan tjuf —?

(Vägen till himmelen,
Jungfru Maria,
Judas' kyss,
Frälsaren på korset.)

42.

Lefvande lik

Låg i lefvande kista,

Lefvande kista

Låg i gungande graf —?

(Jonas i hvalfisken.)

43.

Hälften ute,
Hälften inne,
Hälften under bar himmel — ?

(Fönstret.)

44.

Går åt ån och dricker,
Lemnar magen hemma — ?

(Örngåtsvaret.)

45¹²⁾.

Fyra dängande,
Åtta slängande,
Två stå i sky,
Två stå i hy,
Två stå i dy,
Två visa vägen till by,
En knorru' dankar efter — ?

(Soen.)

46¹³⁾.

Hvad lyster dig få:
Nåla på grena,
Dimpen i dalen,
Jungfrun i ljungen — ?

(Granbarret — Gran-
kotten — Granen.)47¹⁴⁾.

Lifdömder
Åt opp ofödder,
Under jo/a,
Öfvar so/a,
I högsta trä i skoga — ?

(Gåtan uppgifves vara upp-
funneu af en lifdömd, för
att dermed fria sig; det ock
skedde, emedan ingen kunde
finna lösningen, som är
denna: En lifdömd slagta-

12) Fr. Kolmorden. *Stå i hy* — kunde icke
förtäljaren förklara.

13) Fr. Södermanland.

14) Fr. Kolmorden.

de ett djur med ofödt fo-
ster, hvilket han uttog och
nattetid förtärde, sedan han
med en jordtorfva på huf-
vudet, förfogat sig upp i
en fura.

48¹⁵⁾.

Långer, slånger far,
Ringli', kringli' mor,
Slifsi', slafsi' dotter,
Nubbu', trubbu', son — ?

(Hummelstången med
rankan, bladen och
hummelpåplan.)49¹⁶⁾.

Min herre mig sände,
Att jag skulle fråga
Hvad den skulle heta — —
Ni vet fälla hva'!

"Som Han ä',
"Så ä' jag,
"Så heter den — —
"Ni vet fälla hva'" — ?

(En "fröken" ville mot fadrens
vilja gifta sig med en herre.
Fadren bifaller, om gissas kan
hvad frökens lilla hund heter.
Denne heter: *Ledsen*, hvilket
namn alltså antyder sinnes-
stämningen, så hos den skö-
na, som dess älskare.)

50¹⁷⁾.

Mörkt och mulet ute,
Solen skiner klar;

15) Fr. Vestergöthland.

16) Fr. Kolmorden.

17) Fr. Kolmorden. — En uppteckning fr.
Vermland har detta svar:

"När E'n (Enen) blir torr,

"När Furan bär,

"När hornet klyfs i lill-än',

"Då ger ja'n' bältet

"Med tio ändar och ingen knut."

Min herre bad så gerna,
Han skulle få sig svar!

"När granen torkas,
"När enen barras,
"När hornet klyfts i lill-än',
"Då kommer jag
"Och slår en ring
"Omkring hans länder
"Med knut och tio länker" —?

(En mot sin vilja bortfästad flicka satt i bröllopsalen, då hennes hemliga älskares tjennare, dit anländ med tvenne hästar: *Mörkt* och *Mulet* (den ena för bruden), inträder och hälsar bruden från sin herre, på sätt ofvan ses; bruden svarar, att när kannan (af En, bandad med granband) blifvit tömd ("torr"), samt tuppen galit morgonväkten (klyft sin näbb), då vill hon omfamna sin käraste, och knäppa ihop händerna (hvarigenom blir en knut med tio länkar.)

51¹⁸).

Hvad är det:
Torrgrana dansar på berget —?

(Pinnen i handqvarnen.)

52¹⁹).

Hvita hästen står i stugan,
Sticker svansen genom taket —?

(Hvitmenade Spismuren med sin fortsättning af skorstenen, som sticker upp genom taket.)

53²⁰).

Ett kropplöst hufvud,
Sju tungor deri;

18) Fr. Helsingland.

19) Fr. Helsingland.

20) Fr. Vermland.

Det talte, det svarte,

Det frälste mitt lif —?

(En lifdömd hittade en hästskalle med sju fogelungar i, och frälste så, enligt föreläggande (att uppte ett kropplöst hufvud med sju tungor), sitt lif.)

54.

Hvad har så många sår,
Som du har hufvudhår —?

(Tälgkubben.)

55²¹).

På en natt vuxet vinterträ,
Roten opp och toppen ned —?

(Tak-isen.)

56.

"Då jag ville,
"Ville ej du;
"Nu vill du,
"Nu kan icke jag" —?

(Yttrande af en brud, som såg sin forna älskare.

57.

Så många jungfrur på ö,
Som droppar i en sjö;
Hur komma de torra te' land,
Utan båt, utan åror i hand —?
(Om de taga hvar sin droppe.)

58²²).

En lanketi, skanketi fader,
En lynkети, skrynkети moder,
En hoppeti, knoppeti dotter —?
(Humlerefyan med blad och päplor.)

21) Fr. Vermland.

22) Fr. Vermland. Jfr N:o 48. — Sannol. ej fullständig.

59²³).

"Då båda vi lefde,

"Så hata' du mig;

"Men nu är du död,

"Nu fagnar du mig,

"Hvad gagnar det dig — ?

(En liten fogel dufvade ur
en hufvudskalle.)

60.

Öppet i rot och tätt i topp,

Krusadt hufvud, och ingen kropp — ?

(Fingerborgen.)

61.

Lika högt med skoga,

Skådar alldrig sola — ?

(Kärnan i träden.)

62.

I skoga runnit,

I skoga funnit,

I smedja smidt;

Se'n barkadt och bitt;

Rider på ett hårklä' — ?

(Selen på hästen.)

63.

Hänger mellan jord och himmel,

Går omkring, gör egg — ?

(Slipstenen.)

64.

Klipper dag, klipper natt,

Klipper alldrig en träd — ?

(Ögat.)

65.

Herr Ramelund

Han hade en hund,

En svarter hund;

23) Fr. Vermland.

Du har,

Jag har,

Hvad hunden hette;

Hvad hette han — ?

(Skugge.)

66.

Om dagen fullt af kött och blod,

Om natten står och gapar — ?

(Stöfveln.)

67²⁴).

Luden var min fader,

Luden var min moder,

Luden var jag sjelf;

Så tappa' de bort mig,

Så hitta' de opp mig,

Så skuro de hufvudet af mig,

Så stucko de ned mig i mörkan hål;

Tre män drogo opp mig

Och ledde mig fram och tillbaka — ?

(Skripennan.)

68²⁵).

Svart lonker i hål — ?

(Spjället.)

69.

En liten ting

I vår ring,

Långt mindre än en fluga;

I mat, men ej i stek,

I dans, men ej i lek — ?

(Bokstafven a.)

70²⁶).

Liten, liten tjur

Sitter i en bur,

Aktar andras,

Men inte sitt — ?

(Nyckelen.)

24) Fr. N. Bohuslän.

25) Fr. Vermland.

62) Fr. Östergöthland.

Anmärkning.

De nu allmångjorda 70 Gåtorna utgöra en liten början till en samling *Svenska Gåtor*, med hvars utgifvande jag vill framgent fortsätta. Deras värde och märkelighet kan icke undfalla dem, som någorlunda gjort sig reda för Nordiska fornfolkens lynne, seder, föreställningssätt, språk m. m. Desse lära inse, att det, hvarpå man mäst aktar och traktar: sjelfva knuten, eller, för att så säga, gätans gätlighet icke sällan är det minst märkeliga i henne. Hit kunna t. ex. föras, bland otaliga andra, några af de, som äro blotta omskrifningar, såsom den under N:o 68 m. fl.

Detta för denna gång. — De, som behöfva yttre bevis för ännu gängse gåtors ålder, jämföre de under N:ne 8, 22 och 45 uptagne, med nedanstående forn-Isländska gåtöfverlemning, så lydande:

Fiórir ganga
Fiórir hanga,
tveir veg visa
tveir hundum varda
einn eptír dráttar,
æfi daga

sa er jafnan saurugr,
hvilken återfinnes i Herwarar Sagan (Ed. Stephanií Björns. Hafn. 1785), och är sålunda ostridigt 500—600 år gammal, men troligen äldre.

Jag vet icke om ett klarare bevis för mundtliga öfverlemningars ålder är vordet framlagdt.

Med gåtornas lösning tager sig allmogen merändels slätt ut — så vida nämligen, att den låter bero vid hufvud-förklaringsordet, utan att befatta sig med någon närmare uplösning af gätans särskilda — icke sällan flere och rätt invecklade — beståndsdelar; det vill med andra ord säga: den löser, men uplöser icke.

Ofvanstående Isländska uppteckning har följande svar, eller förklaring:

Kyr er þat dyra,
er þu knattir sia,
fiórum ganga fótum
fiórir hanga spenar
horn hana vordu
hali beck at baki;

hvilken, såsom man finner, rad för rad förklarar och alldeles upplöser gåtan. — Något motsvarande har jag ännu icke kunnat spåra hos allmogen. Förhållandet saknar icke sin betydelse, och skall framdeles blifva föremål för framställning. Det endast må nu nämnas, att det korta, ofta nog dunkla, lösningsordet sjelft blir en gåta, hvilken sålunda den gissande, när han icke kunnat finna lösningen, får af gåtuföreläggaren att lämpa på gätans särskilda beståndsdelar. Huruvida detta må kunna anses motsvara forngåtornas utförda svar eller lösningar, derom blir frågan. — Alltid förhöjer och förlänger det nöjet af gåtuglammet.